

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI İSTANBUL'A DAİR RUM/YUNAN TALEPLERİNE TÜRK KAMUOYUNUN TEPKİSİ

Ramazan Erhan GÜLLÜ*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri'nin temel hedeflerinden biri, İstanbul'u ele geçirmek ve İstanbul'daki Türk idaresine son vermektir. Öncelikle Rusya'ya bırakılan İstanbul hakkında müttefikler, Rusya'nın savaştan çekilmesi sonrası net bir karara varamamışlardır. Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'un işgal edilmesinin ardından da bu belirsizlik devam etmekteydi. Müttefiklerin kendi aralarındaki tartışmalarla birlikte Türkiye Rumları ve Yunanistan da İstanbul'a dair talepte bulunmaktaydılar. İstanbul Rum basını, İstanbul'un Yunanistan'la birleşmesi veya şehrin idaresinin Rumlara bırakılması gerektiği şeklinde yayınlar yapmaktaydı. Yunanistan Başbakanı Venizelos da barış konferansında İstanbul'un Yunanistan'a bırakılmasını sağlayacak kararlar aldırarak için uğraşmaktaydı. Ancak müttefiklerden beklediği desteği bulamamaktaydı. Bu yüzden Yunan kamuoyu müttefiklerin görüşlerini etkileyecek şekilde İstanbul'a dair yayınlar yapmaktaydılar. İstanbul Türk basını ise Rumların taleplerine itiraz eden yayınlarla İstanbul'un Türk idaresinde kalmaya devam etmesi gerekliliğini savunuyordu. Dönemin şartları gereği müttefiklere yönelik sert yayınlar yapamayan Türk basını, Rum/Yunan taleplerine itirazlar üzerinden İstanbul'da Türk idaresinin devamını savunmaktaydı. Dolayısıyla Türk basınının eleştirileri sadece Rumların taleplerini değil İstanbul'u Türk idaresinden çıkaracak diğer projeleri de içeriyordu. Bu makalede, Mondros Mütarekesi sonrası Türk basınının İstanbul'a yönelik çeşitli taleplere itirazları ve konuyla ilgili tartışmaların gerekçeleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Paris Barış Konferansı, Venizelos, Yunanistan.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ramazan.gullu@istanbul.edu.tr, (ORCID: 0000-0002-6819-4003).

THE REACTION OF THE TURKISH PUBLIC OPINION ON THE RUM/GREEK REQUESTS REGARDING ISTANBUL AFTER THE MUDROS ARMISTICE

ABSTRACT

During the First World War, one of the main goals of the Entente States was to seize and to end the Turkish rule in Istanbul. However, in the secret agreements they made among themselves, they could not clarify the issue of how the administration of Istanbul would be. This uncertainty continued after the occupation of Istanbul after the Mudros Armistice. As well as discussions among Allies, the Ottoman Rums and Greece made demands on Istanbul. The Istanbul Rum press was publishing that Istanbul should unite with Greece, or that the city should be left to the Rums. Greek Prime Minister Venizelos was also trying to make decisions that would allow Istanbul to be left to Greece at the peace conference. However, he could not find the support he expected from the allies. The Istanbul Turkish press, on the other hand, argued that Istanbul should continue to remain in the Turkish administration by objecting to the demands of the Rums. The Turkish press, which could not make harsh publications against the allies due to the conditions of the period, could only defend the continuation of the Turkish administration in Istanbul by objecting to the Rum demands. Therefore, the criticism of the Turkish press included not only the demands of the Rums but also other projects that would remove Istanbul from the Turkish administration. In this article, the objections of the Turkish press to various demands regarding Istanbul after the Mudros Armistice and the reasons for the discussions on the subject will be examined.

Key Words: *Greece, Mudros Armistice, Paris Peace Conference, Venizelos.*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından ele geçirilmesi hedeflenen önemli yerlerdendi. İstanbul ele geçirilecek ve buradaki Türk idaresine son verilecekti. Nisan 1915'te İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında imzaladıkları bir gizli antlaşma ile İstanbul ve boğazlar Rusya'ya bırakılmıştı.¹ Ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi sonrası müttefikler İstanbul'un geleceğinin nasıl olacağı konusuna netlik kazandıramamışlardı. Özellikle savaşın sonlarında İstanbul'a dair planlarda değişiklikler meydana gelmişti. Mütareke sonrası müttefikler tarafından oluşturulan İstanbul'daki "işgal yönetimi" başlangıçta uluslararası kontrol altında olsa dahi İstanbul'da Türk idaresinin devamından yana değildi.

¹ İsmail Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Antlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", **Bilgi – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 89, İlkbahar 2019, s. 1-27.

Ancak kendi aralarındaki çeşitli ayrılıklar neticesinde bu görüş zamanla yumuşayacaktı. Türklerin Avrupa'dan tamamen çıkarılması düşüncesi devam etmekle birlikte İstanbul'da uluslararası kontrol altında bir Türk idaresi daha çok anılmaya başlanmıştı. "İstanbul İşgal Yönetimi'ne göre; Türklere Avrupa'da küçük bir alanda dahi yaşama imkânı verilmemeli ve İstanbul milletler arası bir idareye teslim edilmeliydi." İtilaf Devletleri yetkilileri, "Türklerin böyle bir cezayı çoktan hak ettiklerini" düşünüyorlardı. İtilaf Devletleri arasındaki uyuşmazlıkların da etkisiyle bir süre sonra İstanbul'un geleceği hususunda temelde iki seçenek üzerinde durulmaya başlanmıştı. Birincisi; İstanbul'un, savaşa sonradan dâhil olan ve Avrupa'ya da uzak olan Amerika'nın manda idaresine bırakılmasıydı. İkincisi ise İstanbul'da uluslararası bir statü kurulmasıydı. Bu iki görüşün gündeme gelmesi de yine İtilaf Devletleri'nin kendi aralarındaki rekabetten kaynaklanmaktaydı. Özellikle Fransız Kumandan d'Espérey ile İngiliz yetkililerin birbirlerine karşı tutumları bu rekabetin neticesi olarak görülmekteydi. İtalyanların ise İstanbul'a dair doğrudan bir talepleri bulunmamaktaydı. Tartışmalar ağırlıklı olarak İngilizler ve Fransızlar arasında yaşanmaktaydı.²

İtilaf Devletleri idarecilerinde hâkim olan bu görüşlere rağmen Yunanistan'ın ve Rumların düşünceleri farklıydı. İstanbul'daki Rum – Yunan basını ile (Türk kamuoyuna göre açıkça ifade etmese de esas amacı bu olan) Yunanistan hükümeti, barış konferansında İstanbul'un Yunanistan'a ilhakını sağlamak arzusundaydılar. İzmir ve İstanbul'un nüfus itibarıyla ağırlıklı olarak Rumlardan oluştuğu, dolayısıyla bu şehirlerin idarelerinin Yunanistan'a bırakılmaları gerektiği belirtiliyordu. Rum basını ile birlikte Türkiye Rumları arasında bu görüşü destekleyen önemli bir kitle bulunmaktaydı. Dünya kamuoyu ve barış konferansında yer alan ülkelerin temsilcileri de İstanbul'un geleceğinin nasıl olması gerektiği hususunda farklı görüşler öne sürüyorlardı. Amerikan mandası, İngiliz mandası, serbest liman ve uluslararası şehir ile şehrin Yunanistan'a bırakılması gibi teklifler, İstanbul hakkında mütarekeden sonra konuşulan temel senaryolar olmuştu. İstanbul'daki Türk basınında en fazla gündeme gelen ve tartışılan konu ise Venizelos'un çalışmaları ve İstanbul Rum basınıının yayınları sayesinde şehrin Yunanistan'a bırakılması meselesiydi.³

² Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2014, s. 314.

³ Celal Nuri, "Rumlar ve Siyâset-i Cezriyye", **Âfî**, nr. 313, 21 Kasım 1918, s. 1-2; "İstanbul Mes'elesi", **Sabah**, nr. 10421, 21 Kasım 1918, s. 1; "İstanbul'u İstiyorlarmış!", **Yeni Gün**, nr. 78, 21 Kasım 1918, s. 2.

Türk kamuoyu, Yunanistan'ın esas hedefinin İstanbul'u Yunanistan'a ilhak etmek olduğu görüşünde ısrarcıydı. Ancak Yunanistan'ın müttefiklerden açıkça böyle bir talebi yoktu. Yunanistan, boğazlardan serbest geçişin garanti edilerek İstanbul'un uluslararası bir idarenin kontrolünde kalmasını talep ediyordu. İstanbul dışında ise bütün Trakya üzerinde hâkimiyet istiyordu. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un 30 Aralık 1918 tarihinde hazırlattığı ve Paris Barış Konferansı başladıktan sonra farklı dillere çevirterek konferanstaki temsilcilere dağıttığı memorandum, Yunanistan'ın taleplerinin esasını oluşturmaktaydı. Memorandumda İstanbul'a dair temel talep, şehrin uluslararası bir devlete başkentlik yapmasıydı. Ayrıca Venizelos, İstanbul'da nüfus olarak Rumların Türklerden az olduğunu da kabul ediyordu. Ancak diğer unsurlar da hesaba katıldığında Türklerin ve Müslümanların İstanbul'da çoğunluk olmadıklarını, bu yüzden de İstanbul'un Türk idaresinde bırakılmaması gerektiğini belirtiyordu. İstanbul'da Rumların varlıkları, kurumları ve nüfusları ile ana unsur olduklarını söyleyen Venizelos'un gayesinin uluslararası idare altındaki İstanbul'un sonradan Yunanistan'a devredilmesi olduğu memorandumun içeriğinden anlaşılmaktaydı.⁴

Türk kamuoyu, Venizelos'un ve İstanbul Rum basınının dile getirdiği bu görüşleri açıkça ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Türk basını aslında İstanbul ile ilgili senaryoların tamamına itiraz etmekle birlikte, mütareke şartları altında müttefiklerin çeşitli projelerine ve söylemlerine dair sert yayınlardan kaçınılmaktaydı. Sansür⁵ de bu hususta etkili olmakla birlikte Türk basını, müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarından yararlanılabileceği kanaatindeydi. İstanbul'da işgal yönetimi oluşturmuş devletlere karşı sert tavırların da – özellikle mütarekenin hemen ertesinde – Türkiye lehine bir anlamının olmayacağı düşünülmekteydi. Buna karşılık Yunanistan'ın ve Türkiye Rumlarının taleplerine karşı sert eleştirilerde bulunuluyor, Rum iddialarına karşılık şehrin Türklüğünü ve Türk idaresinin gerekliliğini vurgulayan yayınlar yapılmıyordu. Dolayısıyla İstanbul'un geleceğine dair

⁴ Venizelos'a göre İstanbul nüfusunun ana unsuru Rumlardı. İstanbul'da 363.459 Rum yaşamaktaydı ve bu sayı Türkler dışında İstanbul'da yaşayan diğer milletlerin kendi başlarına nüfuslarından fazlaydı. Rumlar, İstanbul'un ekonomik ve entelektüel hayatında özel bir yer işgal ediyorlardı. 237 Rum okulunda 30.000 öğrenci eğitim almaktaydı. Ayrıca İstanbul Ortodoks dünyasının da merkezi idi ve bu nedenle de İstanbul'da bir uluslararası idare kurulması önem arz etmekteydi. Venizelos'un memorandumu ve İstanbul'a yönelik talepleri hakkında ayrıca bkz. Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies*, Cilt: 7, Sayı: 2, Kilis 2019, s. 207-208.

⁵ Mütareke döneminde basın sansürü hakkında bkz. Uygur Kocabaşoğlu – Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s 22-24.

Türk kamuoyunun talep ve beklentileri Rumlar ve Yunanistan üzerinden dile getirilirken, İtilaf devletlerinin İstanbul'a dair diğer projelerine ve ilgili devletlere doğrudan ağır eleştirilerde bulunulmuyordu. Rum/Yunan taleplerine dair eleştiriler çerçevesinde İstanbul'a dair diğer projelere de itirazlar dile getirilerek, İstanbul'un Türk idaresinde kalmaya devam etmesinin gerekliliği vurgulanıyordu.

İstanbul'un Geleceğine Dair İlk Tartışmalar

Mütareke sonrası İstanbul'un durumu konusunda Türk basınında ağırlıklı olarak müttefik temsilcilerin yaptıkları açıklamaların tercümeleri yorumsuz bir şekilde yayımlanmaktaydı. Müttefikler arasında İstanbul'un geleceğine dair yaşanan tartışmaların ve yapılan önerilerin dünya basınına yoğun bir şekilde yansıdığı görülmekteydi. Ancak aktarılan kimi haberlerde, İstanbul'un Türk idaresinden koparılacağı kesin bir durum olduğu gibi bilgiler bulunması Türk basınında şehrin Türk kimliğini vurgulayan yazıların görülmesini sağlamıştı. Yazılar Rumların taleplerine itiraz olarak yazılsa da genel anlamda şehrin Türk kimliği ve Türk idaresinde kalma gerekliliği vurgulanmaktaydı. Bunlar arasında sonradan sert bir şekilde Milli Mücadele muhalifi olacak gazeteler ve yazarlar da vardı.⁶ Örneğin Ali Kemal, *Sabah* gazetesindeki bir yazısında "İstanbul şehri yalnız Türklerin pây-tahtı değil, Türklüğün de ruhu, kalbi, hayatıdır. O gövdeden bu kafayı, bütün Türk toprağından İstanbul'u ayırdınız, ne kalır? Ruhsuz bir ceset!" diyordu. İstanbul'u, "Türk kültürünün bütün eserlerinin toplandığı merkez" olarak tanımlayan Ali Kemal, nüfusun çoğunluğunun da açık bir şekilde Türklerde ve Müslümanlarda olduğunu belirtiyor hatta gayrimüslimlerin buradaki varlıklarını Türklerin çoğunlukta olmaları sayesinde koruduklarını vurguluyordu. Bundan böyle de her kesim huzur içinde yaşamaya devam edecekse bu ancak Türk idaresinin devamıyla mümkün olabilirdi. Bu yüzden Ali Kemal, İstanbul'un Türk idaresinden alınmasının, hem şehrin gerçeklerine hem de uluslararası ilkelere uymadığına inanıyordu.⁷

İstanbul'a dair dünya kamuoyunda yer alan farklı görüşler arasında Rum taleplerinin haklılığını vurgulayan devlet adamları ve çeşitli temsilciler çoğunlukta olsa da İstanbul'da Türklerin idaresini yok etmenin zorluğuna ve haksızlığına vurgu yapanlar da bulunmaktaydı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Cecil bunlardan biriydi. İngiltere'de, Avam Kamarası'nda

⁶ Mütareke döneminde Milli Mücadele muhalifi İstanbul basınıının genel özellikleri, Milli Mücadele'ye muhalefet gerekçeleri ve önde gelen yazarları hakkında bkz. Mustafa Özbek – Hülya Baykal – Tan Baykal, **Basın Yönetiminde Sansür: Mütareke Dönemi Basını**, Minel Yayın, Ankara, 2016, s. 29-146.

⁷ Ali Kemal, "İstanbul", **Sabah**, nr. 10422, 22 Kasım 1918, s. 1.

İstanbul meselesinin gündeme gelmesi üzerine yaptığı konuşmada Cecil, İstanbul'un geleceğine barış konferansının karar vereceğini ifade etmekle birlikte "İstanbul nüfus itibarıyla Türk'dür" demişti.⁸ Türk basınının önemli bir kısmı Cecil'in sözlerini Rumlara bir cevap olarak görerek, İstanbul'un Türklüğünün Avam Kamarası'nda dile getirilmiş olmasını oldukça önemli buluyordu. Robert Cecil'in sözlerinin Türk basınında yer almasından bir gün sonra *Yeni Gün*'de uzun bir yazı kaleme alan Yunus Nadi, Cecil'in açıklamasının Rum – Yunan basınına ve Rum taleplerine açık bir cevap olduğu görüşünde olanlardandı. Rumlar, İstanbul'u Yunanistan'a ilhak etmek istemekteydiler. Bu istek, Türklerin de kendilerini korumak için direnmeleri sonucunu doğuracaktı. Yunus Nadi, "Şimdi hayretle görülen münâsebetsiz gürültülerin Türk'ü kendi milliyetinin kudsiyeti ve bil-hassa kendi varlığının mahfuziyet ve kuvveti noktalarına sevk etmesinden daha tabii ve daha zaruri bir şey olamaz" diyordu. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinin tarihin karanlık çağlarına kadar götürülebileceğini belirten Yunus Nadi'ye göre, Osmanlı Türkleri bu coğrafyada zaten aslı unsur olan Türkleri birleştirerek devletlerini meydana getirmişler ve onun tabii payitahtı olan İstanbul'u kendilerine merkez yapmışlardı. Bu kadîm başkentini Türklerden alınabilmesi de o kadar kolay olmayacaktı. Bu açıdan İstanbul hakkında Rumların dile getirdikleri taleplerin, kabul ve izah edilebilir tarafı yoktu. İstanbul'un Türklüğü herhangi bir tartışmaya dahi meydan vermeyecek derecede açık bir gerçektir:

"Rum – Yunan matbuatının diğer herzevekillikleri arasında İstanbul mes'alesine dahi temas eylemekde olması, Türk iz'ân ve vicdânlarına göre kolay kolay afv olunabilecek, nisyân ve müsâmaha ile geçişdirilebilecek bir hezeyân mıdır? İ'tilâf devletlerinin İstanbul mes'alesine kendi içimizdeki bed-hâhların arzuları dâiresinde hatta şöyle böyle nazar bile edebilmeleri için Türkiye'yi ortadan kaldırmağa, Türk saltanatını âlem haritasından silmeye karar vermeleri ve buna teşebbüs dahi etmeleri lâzım gelecektir ... Osmanlı saltanatını ve Türk milletini yok etmek tasavvurunun bu asırda yürüyebilecek bir tasavvur olabileceğine inananlardan değiliz. İstanbul'u Türklükten nez' etmeyi düşünmek, Osmanlı saltanatı ile Türk mevcûdiyyetini yok etmeyi düşünmek demektir ... Türk olan İstanbul'un Türklüğünü isbat için fetih hakkından başlayarak bir sürü deliller ikame etmeyi bile zâid addediyoruz. Hangi tarafından bir parça durulub da şöyle bir nazar

⁸ "İstanbul Türk Şehridir – Lord Cecil de Böyle Diyor", *Vakit*, nr. 396, 29 Kasım 1918, s. 1; "İstanbul Türk'dür – Robert Cecil Tasdik Ediyor", *Yeni Gün*, nr. 86, 29 Kasım 1918, s. 1.

atf olunacak olursa İstanbul'un Türklüğü nâmına göz önünde bin şahid, bin delil cilve-nümâ olur.”⁹

Mütarekenin üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra yaşanan bu ilk tartışmalarda Türk basınının İstanbul'un Türk kimliğini vurgulayarak Rum/Yunan iddialarına karşı çıkmakla birlikte müttefikler aleyhine sert söylemlerde bulunmadığı görülmektedir. Hatta Türk basınına göre, müttefiklerin kararlarını beklemeyerek onları etkilemeye çalışıp İstanbul hakkında talepte bulunan Rumlar bu açıdan dahi suçlu durumdaydılar. İstanbul meselesinde sadece İngiltere, Fransa ve Amerika'nın oy ve söz hakkına sahip olduğu belirtilerek, her kesimin barış konferansından çıkacak kararı beklemesi gerektiği ifade ediliyordu.¹⁰ Bu söylem de kamuoyunun barıştan Türkler lehine bir karar çıkacağından pek ümitli olmadığını göstermekle birlikte, müttefikler arasında yapılan görüşmeler ve İstanbul Hükümeti'nin bazı söylemlerinin basına yansımalarıyla bir süre sonra kamuoyuna daha olumsuz bir hava hâkim olmuştu. Bazı gazeteler, Türkiye'nin barıştan beklediği hakları almasının pek mümkün görünmediğini yazmaya başlamışlardı.¹¹

Rumların Faaliyetleri Karşısında Türk Kamuoyunda İstanbul'a Yönelik Endişe ve Beklentiler

Paris Barış Konferansı açıldığı dönemde İstanbul'da Rum ve Ermeni patrikhaneleri bir iş birliği süreci başlatmışlardı. Rum Patrikhanesi'nin öncülüğünde başlatılan bu iş birliği, Türk kamuoyunda İstanbul için en büyük tehdit olarak görülen Rumların en sert tavırlarından birisi olarak değerlendirilmişti. Türk kamuoyu aslında mütareke döneminin başlangıcında gayrimüslimler arasından en sert ve saldırgan tavırları Ermenilerden beklemekteydi. Ancak Venizelos'un İngiltere ile yakınlığının da etkisiyle barış konferansında güçlü bir duruş sergilemesi, Rumların daha aktif faaliyetler yürütmelerine neden olmuştu. Bu sayede Rumlar, Ermenileri de yönlendirebilecek etkin bir konum elde etmişlerdi. Böylece İstanbul hakkındaki talepleri hususunda daha güçlü hale geldiklerini umuyorlardı. Buna rağmen ilk dönemlerde Türk basınında, İstanbul'un coğrafi önemini vurgulayan yazılarla birlikte Barış Konferansı'nda belirlenecek olan İstanbul'un statüsünün Türkler lehine sonuçlanacağından şüphe edilmemesi gerektiği belirtiliyordu. Wilson Prensipleri çerçevesinde nüfusunun

⁹ Yunus Nadi, “İstanbul Türk'dür”, *Yeni Gün*, nr. 87, 30 Kasım 1918, s. 1.

¹⁰ “İstanbul'un Mukadderâtı”, *Âfî*, nr. 323, 1 Aralık 1918, s. 4.

¹¹ “Anadolu ve İstanbul'un Akıbeti Ne Olacak? – Bağdad Şimendiferi ve Harb-i Umûmî – Harbde Ne Neticeye Vardıysak Sulhün de Aynı Sûretde Bir Şekl-i nâ-muvâfık Alması İhtimâli”, *İkdam*, nr. 7794, 24 Aralık 1918, s. 1.

çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu İstanbul, belirlenen uluslararası kurallara göre Türkiye'nin idaresinde kalmalıydı. Türk kamuoyunun, İstanbul'a dair tartışmalar çerçevesinde esas tepki duyduğu topluluk yukarıda bahsedilen gelişmeler dolayısıyla Rumlardı. Kamuoyu, Osmanlı Rumlarının, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile savaşarak savaşı kazanmış gibi bir tavırla zaferden hak elde etmeye çalıştıkları görüşündeydi. Türk kamuoyuna göre, mütareke gereği müttefik temsilcilerin bulunduğu İstanbul'daki idari yapının müttefik kontrolünde devamının, İstanbul'un Yunanistan'a ilhakıyla sonuçlanmasını hedefleyen Yunanistan ve Türkiye Rumları, bu yüzden sürekli taşkınlıklar yapmaktaydılar. İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteler de ayrıştırıcı yayınlarıyla bu faaliyetleri destekleyip yönlendiren bir pozisyona sahiptiler. Türk gazetelerinde yayımlanan çeşitli haber ve yorumları dahi tahrif ederek kendi gazetelerinde haber yapan Rumca gazeteler, şehrin idaresi kendi ellerindeymiş gibi davranmaktaydılar.¹² Bu eleştiriler dolayısıyla Türk gazeteleri tarafından İstanbul Rum basını, Yunanistan'ın ve İstanbul Rumlarının faaliyetlerini körükleyen ve yönlendiren ana unsur olarak kabul edilmekteydi. Rumların yoğun olarak yaşadıkları ve gazetelerinin merkezlerinin de bulunduğu Beyoğlu, "Rumların tahrik merkezi" olarak görülmekteydi. Zamanla sertleşen tartışmalarla, Rum basınının yayınları ve etkilediği ortam itibariyle Beyoğlu ve civarı, Türk gazetelerinin Rumlarla birlikte "İstanbul'un Türk olmayan tarafı" şeklinde suçlayıcı bir üslupla eleştirdikleri bir bölge haline gelecekti. Mütareke dönemindeki tartışmalarla iyice ayrışan ve sonraki süreçte – İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar – devam edecek olan "İstanbul Türklüğü'nün korunması" tartışmalarının temel mevzularından birisi bu konu idi.¹³ Bir tarafta Fatih ve civarı merkez alınarak tanımlanan "Türk İstanbul", diğer tarafta Beyoğlu ve civarını tarif eden "levanten İstanbul" veya "Türk olmayan İstanbul" şeklinde ayrılan iki cephe, Türk basınının İstanbul'a dair temel tanımlarıydı. "Levanten İstanbul" özellikle mütareke döneminde Rumların faaliyetleri ve diğer gayrimüslimlerin ve yabancıların destekleriyle İstanbul tamamen kendilerine aitmiş gibi davranmaktaydı, temel hedefi de "Türk İstanbul"u yok etmektir. Mütareke sonrası bu hususta ilk yazılardan birini kaleme almış olan *Vakit* gazetesinden

¹² "Türk ve İtilâf Gazetecileri Birlikte", *Zaman*, nr. 228, 22 Kasım 1918, s. 1; "Münâsebetsiz Bir Manevra – Rumca Gazeteler Türkleri Nasıl Göstermek İstiyorlar?", *Vakit*, nr. 390, 23 Kasım 1918, s. 1; "Mütareke ve Rumlar", *İkdam*, nr. 7826, 25 Kasım 1918, s. 2.

¹³ İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra devam eden bu tartışmalar hakkında bkz. Ramazan Erhan Güllü, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Kamuoyunda İstanbul'un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları", *Bozkırım Oğlu: Ahmet Taşağıl'a Armağan*, (Editör: Tuğba Eray Biber), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019, s. 601-618.

Ahmet Emin (Yalman) Bey'e göre – ki kendisi özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında “Türk İstanbul” hakkındaki tartışmalarda sert yazılarıyla gündemde olacaktır – Beyoğlu, bir Türk düşmanlığı mikrobuunun tesiri altındaydı:

“Muhakkak olan bir hakikat vardır ki o da bütün Beyoğlu muhîtinin Rum te'sîrâtı altında bulunduğu ve Türkler hakkındaki hükümlerini tarafgir-âne bir sûrette ve bilâ-tedkîk verdiğiidir. Beyoğlu'nda adetâ bir Türk düşmanlığı mikrobu vardır ki te'sîrâtını mürûr-ı zamânla gösterir.”¹⁴

Türk kamuoyunda görülen eleştirilerle birlikte İstanbul'da Rumların faaliyetleri artarak devam etmekteydi. Mütarekenin imzalanması sonrası, patrikhane öncülüğünde başlayan Rum hareketleri, organize ve sistemli bir şekilde hayata geçirilmekteydi. Tamamen Venizelos'un kontrol ettiği bir kurum olan İstanbul Rum Patrikhanesi, 1919 yılı Ocak ayında Rum okullarında Türkçe eğitimi yasaklamıştı. Aynı ay içinde, Ermenilerle birlikte barış konferansına ilettikleri muhtırada da İstanbul'un Yunanistan'a bırakılması talebi dile getirilmişti.¹⁵ Ardından, 3 Mart 1919 tarihinde Patrik Vekili Dorotheos Mammelis imzasıyla Rumlara hitâben yayımladığı bir beyânâme ile Rum ahalinin artık Osmanlı tebaası olmadığını, Osmanlı Devleti ile patrikhane arasındaki bütün münâsebetlerin kesildiğini ilân etmişti. 16 Mart 1919 tarihinde tüm Rum kiliselerinde okunan bir kararla da “patrikhanenin Yunanistanla birleştiği” açıklanacaktı. “Millî birliği yeniden kurmak ve gelecekteki doğal gelişme için tek sağlam adımın anavatanla birleşmek olduğunun görüldüğü” ifade edilirken, karar barış konferansında patrikhane tarafından İngiltere, Fransa, ABD, İtalya ve Yunanistan temsilciliklerine sunulacaktı.¹⁶ Tüm bunlar Venizelos'un hedeflediği siyasetin patrikhane tarafından aynen uygulanmakta olduğunun göstergeleriydi. İstanbul Rum Patrikhanesi artık Venizelos'un kontrolünde,

¹⁴ Ahmed Emin, “Yeni Türk Nesil”, *Vakit*, nr. 391, 24 Kasım 1918, s. 1.

¹⁵ Rum ve Ermeni patrikhanelerinin birlikte hazırlayarak konferansa ilettikleri muhtırada Türkiye üzerindeki toprak talepleri şu şekilde ifade edilmekteydi: “Karadeniz ve Akdeniz'e tamamen ve serbest girişi olan Büyük Ermenistan'a sahip olmayı istiyoruz ve biz Rumlar Kilikya'yı bütünü ile altı Ermeni vilâyetine katılmış olarak görmekten mutlu olacağımızı bildiririz. Yasal olarak Yunanistan'a ait olan ama zorla elinden alınan bu toprakların tekrar iadesini istiyoruz ve biz Ermeniler, arzumuzun Trakya; İstanbul, Aydın ve Bursa vilâyetleri; Biga bölgeleri (sancakları) ve İzmit'in Yunanistan'a katılması olduğunu bildiriyoruz.” Muhtıranın tam metni için bkz. Zaven Der Yeghiayan, *My Patriarchal Memoirs*, (Ermeniceden İngilizceye Çeviren: Ared Mısırhyan), (Yayına Hazırlayan: Vatche Ghazarian), Mayreni Publishing, Barrington, 2002, s. 195-197.

¹⁶ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992, s. 56-57; Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 67.

kendi ifadeleriyle “kurtarılmamış (gayr-i müstahlis)” Rumların temsilcisiydi. Venizelos’un savaş sonrası durumla ilgili düşüncesi, “Megali İdea” için önemli adımlar atılabileceği yönündeydi. Bu adımlar için de patrikhane en önemli kurumlardan biriydi. Benzer tavır ve faaliyetler Ermeni Patrikhanesi’nde de görülecek ve her iki patrikhane de Rumların ve Ermenilerin artık devletle her türlü münasebetlerini koparmak için uğraşacaklardır. Ermeniler özellikle İttihat ve Terakki önderlerinin yurt dışına çıkmış olmasını ağır şekilde eleştirip hükümete yükleniyorlar ve oluşan durumu da taleplerinin yayılması açısından bir fırsat olarak değerlendiriyorlardı. Örneğin Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, mütareke döneminin şartlarının da rahatlığıyla, kendi ahaliilerine “Osmanlı Devleti Pasaportu” kullanmayı yasaklayacak ve onun yerine kendilerince hazırlanan “Patrikhane Pasaportu” vermeye başlayacaklardı.¹⁷

Aynı zamanda İstanbul ve civarında Rum çeteleri tarafından Müslüman ahaliye ve Osmanlı idaresine karşı başlatılan saldırılar da sürmekteydi. Bu faaliyetlerle, Paris Barış Konferansı’nda Rumların temsilcisi olarak hareket eden Yunanistan Başbakanı Venizelos, müttefik devletlere taleplerinin haklılığını göstermek için fırsat bulmuş olacaktı. Türkiye Rumları kendilerini müttefiklere, İstanbul’un tarihî mirasçısı ve savaş sırasında zulüm ve katliamlara maruz kalmış masum bir halk olarak göstermek istemekteydiler. Yapılan taşkınlıkların gerekçesi olarak görülen bu faaliyetler yanında çetelerin yürüttükleri saldırılarla Türk ve Müslüman ahali sindirilip İstanbul ve civarından uzaklaştırılarak yerlerine Anadolu’dan Rum ahali getirilmek suretiyle şehirde bir Rum nüfus yoğunluğu oluşturulmak isteniyordu. Böylece, müttefiklerin de desteği sağlanarak, zaten Patrikhane tarafından Osmanlı vatandaşlığından ayrıldıkları ve “anavatanları” Yunanistan’a dâhil oldukları belirtilen¹⁸ “kurtarılmamış” (gayr-i müstahlis) Rumların temsilcisi Venizelos, İstanbul’un Yunan idaresine geçişini sağlamış olacaktı. Dünya kamuoyuna da bu durum, Rumların kötü Osmanlı idaresinden ve Türk zulmünden kurtarılışı olarak anlatılarak gerekli destek ve meşruiyet sağlanmış olacaktı. Osmanlı Rumları ve Patrikhane’nin talebine rağmen Yunanistan’ın bu tarihler itibariyle barış konferansından İstanbul’a sahip olmak gibi resmî bir talep ve iddiası bulunmasa da Rumların İstanbul’daki faaliyetlerini değerlendiren Türk kamuoyunun gelişmelere bakışı bu şekildeydi. Türk basınının İstanbul’da fiili işgalde bulunan müttefik devletlere yönelik eleştirilerde bulunmak yerine Yunanistan’ı ve Türkiye Rumlarını hedef alması

¹⁷ Seyfi Yıldırım – Adnan Sofuoğlu, **Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, Köksav Yayınları, Ankara, 2010, s. 109.

¹⁸ Patrikhanenin ve Türkiye Rumlarının Yunanistan’la birleşiklerine dair aldıkları karar metni Türk basınında da yer almıştı. “Rumların İlhak Kararnâmesi (!) – Kendi kendilerine alıb veriyorlar, acaba kim zalim, kim mazlum?”, **Söz**, nr. 122, 18 Mart 1919, s. 1.

aslında dönemin şartları gereği takınılmak zorunda kalınan politik bir tavır olarak görülmektedir. Rumların faaliyetleri doğal olarak eleştirilecek şeylerdi ve Osmanlı idaresi ile Müslüman ahaliye açıktan savaş ilan edilmişti. Ayrıca İstanbul Rumları şehrin geleceği ile ilgili taleplerini açıkça dile getirmişlerdi. Ancak İstanbul'daki etkin güç Rumlar veya Yunanistan değildi. İstanbul'daki işgal ve müttefik kontrolü, resmî olarak ifade edildiği şekilde, mütareke gereği uygulanan bir zorunluluk olarak değerlendiriliyor ve boğazların yönetiminde uluslararası şartlar geçerli olmak üzere İstanbul'un Türkiye'nin idaresine bırakılması bekleniyordu. Bununla beraber Türk kamuoyunun bu beklentinin gerçekleşmesi konusunda endişeleri de vardı. İstanbul'un herhangi bir şekilde Türk idaresinden çıkarılmak istenmesi endişesi, barış antlaşması imzalanmadan müttefiklerle bir çatışma oluşturmamak için onlara hitaben dile getirilmeyerek, Rumların faaliyetlerine verilen tepki ile dışa vuruluyordu. Dolayısıyla, aslında İstanbul'u Rumlara ve Yunanistan'a karşı savunmak amacıyla dile getirilen görüşler, genel anlamda İstanbul'un Türk idaresine bırakılması zorunluluğunu anlatmak için kullanılmaktaydı. Böylece İstanbul'da Türk idaresi dışında başka herhangi bir idari yapı veya şehrin Türkiye'den koparılması gibi düşüncelerin tamamına itirazlar dile getirilmiş oluyordu. Ancak hedefte gösterilen gruplar sadece Rumlar ve Yunanistan'dı. Diğer taraftan müttefiklerin kendi kontrollerinde tutamayacakları İstanbul'u, Yunanistan'a devrederek dolaylı bir yönetim tesis etmek isteyebilecekleri de başka bir endişeydi. Bu yüzden Yunanistan'ın müttefiklerden İstanbul'a dair bir talepte bulunup sonuçta – çeşitli gerekçelerle – bu talebi elde edebilme ihtimali de gözden uzak tutulmuyordu. Kısacası Rumlar ve Yunanistan, İstanbul'un Türk idaresinde kalması talebi karşısında genel bir savunma için hedefe konurken, onların taleplerinin gerçekleşebilme ihtimali de gözardı edilmiyordu. Bu temel endişenin esas kaynağı da Venizelos'un İngiltere ile olan yakınlığıydı. Tamamen İngiltere'nin politikaları ile hareket eden Venizelos'un bu konuda İngiltere'yi ikna edebilme olasılığı dönem itibariyle oldukça güçlü bir ihtimal olarak görülmekteydi. Bu yüzden basında sürekli Rumların İstanbul hakkındaki isteklerinin, şehrin Türk ve Müslüman çoğunluktaki nüfus yapısı itibariyle zaten gerçekleşmesinin imkânsız olduğu vurgulanmaktaydı. Benzer endişelerin Osmanlı Hükümeti tarafından da paylaşıldığı görülmekteydi. Hükümet yayımladığı bir beyanname ile Rumların mütareke sonrası tavırlarının ve özellikle İstanbul ve civarında çeteler teşkiliyle yürüttükleri faaliyetlerin kabul edilemez olduğunu ifade etmiş, bunlara karşı yapılması gerekenler ne ise yapmaktan çekinmeyeceklerini belirtmişti.¹⁹ Basın, hükümetin tavrını desteklemekle beraber, bu tavrın Rumların faaliyetlerini engellemek için tek başına yeterli olmayacağını farkındaydı. Müttefiklerin öncelikle İstanbul'un bir Türk ve Müslüman şehri

¹⁹ "Hükümetin Millî ve Mübcecel Beyannâmesi", **Memleket**, nr. 38, 19 Mart 1919, s. 1.

olduğunu kabullenmelerini sağlamak gerekiyordu. Rum iddialarına cevap mâhiyetinde sürekli yayımlanan nüfus istatistikleri ile İstanbul nüfusunun çoğunluğunu Türk ve Müslümanların oluşturduğu vurgulanıyordu. Rum taleplerinin gerçekçi olmadığı ve Türk/Müslüman nüfus çoğunluğuna karşı Rumları desteklemenin uluslararası prensiplere de aykırı olacağı dile getiriliyordu. Paris Barış Konferansı toplanmadan önce yayımlanmaya başlanan haberlerle “İstanbul’un Müslüman nüfusunun gayrimüslimlerin iki katından fazla olduğu” vurgulanmaktaydı. Gazetelerin zaman zaman kendi yayınladıkları istatistiklerle birlikte İstanbul Vilâyeti de mütareke sonrası İstanbul nüfusuna dair bir istatistik hazırlamıştı. Gazetelerin “İstanbul’un en son istatistiği” olarak yayımladığı nüfus verilerine göre şehrin % 63’ünü Müslümanlar oluşturmaktaydı. Buna karşılık Rumlar % 22, Ermeniler % 15 nüfus oranına sahiptiler. Bu kadar bariz bir nüfus yoğunluğu karşısında Barış Konferansı’nın – eğer gerçekten Wilson prensiplerine bağlı kalınarak hareket edilecekse - İstanbul hakkında Müslümanlar ve Türkler aleyhine bir karar vermesi, takip edildiği ifade edilen ilkelere aykırı olacaktı.²⁰

Yunanistan da çeşitli nüfus istatistikleriyle İstanbul Rumlarının şehirde azınlık olmadıklarını vurgulamaya çalışmaktaydı. Bununla beraber Paris Barış Konferansı’nda İstanbul’a dair açık bir talepte bulunmamışlardı. Venizelos, 30 Kasım 1918 tarihli memorandumundaki görüşlerini sürdürerek İstanbul’un Yunanistan’a ilhakı ile ilgili açıktan herhangi bir talepte bulunmamaktaydı. Böylece de aslında İngiltere’nin sürece yaklaşımına göre hareket etmek istemekteydi. Konferansın ilerleyen zamanlarında yaptığı bir konuşmada, İstanbul’un uluslararası bir devletin başkenti olması ve Türklerin başkenti olarak kalmaması gerektiği şeklindeki görüşünü yinelemiş, hatta değişecek başkentin Konya veya Bursa olabileceğini belirtmişti. Venizelos’un teklifi, Yunanistan’ın şartlar uygun olduğunda İstanbul üzerinde talepte bulunacağı düşüncesini kuvvetlendirmişti.²¹

²⁰ “İstanbul Nüfusu (1.105.124) Kişi – İstanbul’un Tahrîr-i Nüfus Muâmelesi Hitâma Ermişdir.”, **Tasvir-i Efkâr**, nr. 2569, 23 Kasım 1918, s. 1; “İstanbul’un Nüfusu Mes’ele-i Ale-l-âde Bir İstatistik Neşr Etdik, Rumlar Küplere Bindi”, **Tasvir-i Efkâr**, nr. 2570, 24 Kasım 1918, s. 1; “Wilson’ın Terazisi Doğru Tartıyorsa ... İstanbul Nüfus-ı İslâmiyyesinde Ekseriyyet-i Azîme – Şehrin Müslüman Unsuru, Gayrimüslim Anâsırın İki Misline Müsâvidir.”, **Tasvir-i Efkâr**, nr. 2577, 1 Aralık 1918, s. 1; “İstanbul: Şarkın ve Garbın İncisi – Sulh Konferansı ne karar verecek – İstanbul nüfusunun % 63’ü İslam, % 22’si Rum ve % 15’i de Ermeni’dir.”, **İkdam**, nr. 7870, 8 Ocak 1919, s. 1. *İkdam* gazetesi sonraki günlerde ülke gelinde 1914 nüfus sayımına aid bilgileri de yayımlamış ve sadece İstanbul’da değil ülke genelinde Müslümanların çoğunlukta olduğunu vurgulamaya devam etmişti. “Türkiye’nin Harbden Evvelki Nüfusu”, **İkdam**, nr. 7892, 30 Ocak 1919, s. 1.

²¹ Mehmet Sait Dilek, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 36, Kış 2013, s. 35.

Venizelos'un teklifinin basına yansmasıyla birlikte Türk kamuoyunda kısmen müttefik devletlere de hitap etmekle birlikte ağırlıklı olarak yine Yunanistan'a karşı eleştiriler yoğunlaştırılmıştı. Venizelos'un konferanstaki konuşmalarında İstanbul'daki Hristiyan eserlerini, özellikle Rum kilise ve mektepleri ile diğer kurumları korumak gerektiği şeklinde sözler söylediğini ifade eden *Yeni Gün* gazetesi, İstanbul'daki camiler, Türk okulları ve diğer Müslüman kurumlardan Venizelos herhalde haberdar değildir diyordu. İstanbul'un nüfusuyla ilgili bir istatistik de yayımlayan gazete, şehirde Türk ve Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu vurgularken Venizelos'un Osmanlı başkentinin değiştirilmesi teklifinin, konferansta savunulan ilkelere ne kadar zıt olduğunu vurguluyordu:

“Esasen İstanbul'un bir Türk ve Müslüman pây-tahtı olduğunu, manzara-i umûmiyyeye şöyle sathî olarak atf edilecek bir nazar bile isbât eder. Bu hakâyık meydanda dururken, Wilson nazariyâtıyla kat'iyen kabil-i te'lif olmayan bir karar ittihaz edilmesinin ne kadar sarîh ve Türk milleti için ne kadar can-hıraş bir haksızlık olacağını izâha bile lüzum yokdur.”²²

İleri gazetesinde Celal Nuri Bey, Rumlar tarafından birtakım yalan yanlış cetveller ve rakamlarla nüfus istatistikleri oluşturularak, İstanbul nüfusunun yarıdan fazlası Müslüman olmakla birlikte bunların çoğunun Türk olmadığını; gayrimüslimlerin içinde en fazla nüfusun da Rumlar'da olduğunu söylediğini ifade ediyordu. Celal Nuri'ye göre, Venizelos tarafından gündeme getirilen nüfus istatistikleriyle İstanbul nüfusu milliyetlere dayanarak ayrıştırılırsa çoğunluğun Rumlarda olacağı, Rumlarla Ermeniler biraraya geldiğinde ise zaten memleketin onların olacağı söylenmek istenmekteydi. Yunanistan'ın bu söylemi kullanarak Barış Konferansı'nda etkili olmak istediği, Venizelos'un Trabzon'u Ermenistan'a bırakmayı kabul etmesi karşılığında Ermenilerin de İstanbul'un Yunanistan'a ilhakı için kendilerini destekleyeceklerini düşündükleri görülüyordu.²³ Bu durum da İstanbul'da Türk hukukunun çiğnenmek istendiğinin açık bir göstergesiydi. Celal Nuri'ye göre İstanbul'daki

²² “Âmâl-i Ecnebiye Karşısında: İstanbul'un Mukadderâtı”, *Yeni Gün*, nr. 182, 6 Mart 1919, s. 1.

²³ Trabzon'un kime ait olacağı konusu patrikhanelerin Paris Barış Konferansı'na ilettikleri muhtıradan açıkça belirtilmemiştir. Venizelos, İstanbul ve Batı Anadolu'daki hedeflerini daha öncelikli görerek, bu bölgelerde Ermenilerin kendilerine destek olmaya devam etmesini sağlamak için Trabzon'un talep edilen Ermenistan'a bırakılmasını kabul etmişti. Bu durum Venizelos ile kimi Rum grupları ve temsilcileri ve özellikle Trabzon Metropoliti Hrisanthos Flippides arasında ciddi problemlere sebep olmuştu. Ramazan Erhan Güllü, “Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 75, Ankara, Kasım 2009, s. 599-600.

Müslümanlar kültür olarak zaten tamamen Türkleşmişlerdi. Dolayısıyla İstanbul'da nüfus çoğunluğu Müslümanlarla birlikte doğrudan Türklere ait olduğu gibi, kültür olarak da İstanbul bir Türk şehri idi. Türk kültürünün birleştiriciliğini ve milli kültürün önemini vurgulayan Celal Nuri, şehre bu kültürün verilmiş olmasının zaten diğer tartışmaları sonlandırdığı görüşündeydi:²⁴

“Buradaki ekseriyet Türk'tür. Türk ve Müslüman, İstanbul şehrinde elfâz-ı müşterekedir. Arabistan'da, Anadolu'da ise böyle değildir. Burası sanki bir kazandır. Buraya dâhil olan Türkleşir. Her millet de zaten böyle ihtilâtlar neticesinde teşekkül eder. Bunun başka türlü olmaz. Kadîm Roma, kadîm İskenderiye, kadîm Babil böyle idi. Cedit Londra, cedit Paris, hele hele cedit New York hep böyledir. Burada yalnız gayrimüslimler birbirinden müteferrik cem'iyetler, cemâ'atler teşkil ederler. Müslümanları ise, bir Türk ekseriyeti hazm ve mass eder. Çünkü Türk'ün kabiliyyet-i tahniyye ve ve is'tidâd-ı temsiliyyesi inan olsun ki fevk-al-âdedir. Bu kabiliyyet barbarca bir kabiliyyet değildir. Bizim bir irfân-ı milliyyemiz var. Bunun berâhîn-i ma'neviyyesi Nef'i ve Fuzuli divânları ve bi-l-hâssa Nedim'in külliyyât-ı şî'riyyesidir. Berâhîn-i âhenîn ve sengîn mi istiyorsunuz? İşte size bir tanesi ki en muazzam bir Avrupa pây-ı tahtında bulunsa ordusunu i'lâ ve erka eder: Süleymaniye Câmî'-i Envâr-ı Sâtı'ı ...”

Söz gazetesinde Asaf Muammer ise, Yunanistan'ın konferansta İstanbul'a dair tekliflerde bulunabilmesinin dahi uluslararası alanda belirlenen prensiplere aykırı olduğunu belirttiği yazısında müttefik devletleri de tutarlı olmaya çağırıyordu:

“Kimi, kimin malından; mal-ı meşrû' ve hakîkisinden mahrûm etmek istiyorlar? Hakk-ı kanun nokta-i nazarından İstanbul bugün mevzû-i bahs olamayacağı gibi, İstanbul hakkında renk renk fikir değiştirmek de büyük Avrupa devletleri için şerefli bir şey değildir. Çünkü harbden evvel gerek Mösyö (Wilson), gerek diğer i'tilâf ekâbir-i siyâsiyyesi, İstanbul'un yalnız boğazların serbestisi te'mîn kılınmak üzere kemâ-kân Devlet-i Osmâniyye uhdesinde ibkasını mevzû-i bahs ettikleri gibi, düvel-i mu'telifede İstanbul'a bir fatih sıfatıyla girmiş bulunmuyorlar.”

Asaf Muammer, müttefikler eğer Yunanistan'ın taleplerini haklı görerek ona göre siyaset belirleyeceklerse unutmamalıdır ki “İstanbul'da evleriyle mezarlarıyla Türkler ekseriyet teşkil eder” diyerek de yine Wilson

²⁴ Celal Nuri, “İstanbuluların Hukuku”, *İleri*, nr. 424, 13 Mart 1919, s. 1.

prensipieri çerçevesinde verilecek kararın Türkler aleyhine olmasının hukuksuz olacağını vurguluyordu.²⁵

İsmail Hami (Danışmend) de *Memleket*²⁶ gazetesinde üst üste yazdığı yazılarla Türk basınında Rumların taleplerine itirazlarını belirten isimlerden biriydi. Şehrin nüfus yapısının çoğunluğunun zaten Türkler ve Müslümanlardan oluştuğunu belirtmekle beraber İsmail Hami, “bu memleketin sahibi yalnız nesl-i hâzırdan ibaret değildir, bizim kadar ecdâdımızla ahfâdımızın da bu topraklar üzerinde bir hakk-ı mülkiyeti vardır” diyordu. “İstanbul’da hak talebinde bulunmak altı yüz yıllık bir idarenin devamı olarak Türklerin hakkı olabilir, seksen yıllık Yunanistan’ın değil” diyen İsmail Hami ayrıca Rumların ısrarla vurguladıkları “Bizans” propagandasının da doğru olmadığını, mevcut Yunan/Rum milleti ile Bizans’ın hiçbir alakasının bulunmadığını belirtmekteydi. Rumlar, İstanbul’a sahip olma sevdasıyla siyasi faaliyet yapmak veya nüfuslarını artırmak için uğraşmak yerine, Türklerin buradaki varlıklarının devam edeceğini kabullenerek ona göre hareket etmeliydiler.²⁷

İstanbul ve İstanbul Türklüğü ile ilgili olarak bu dönemde dikkat çekici yayınlar yapan gazetelerden biri de Said Molla’nın *Türkçe İstanbul* gazetesiydi.²⁸ Damat Ferid Paşa’nın ilk sadaret döneminin başladığı Mart 1919’dan itibaren, muhtemelen hükümetin barış konferansındaki politikalarına destek olmak amacıyla Said Molla ve gazetesi İstanbul’un Türklüğü’nü ve Türk idaresinin devam etmesinin önemini vurgulayan yazılar yayımlamaktaydı. Ancak Said Molla’nın tavrı, İstanbul’un Türk

²⁵ Asaf Muammer, “İstanbul Mes’esi”, *Söz*, nr. 122, 18 Mart 1919, s. 1.

²⁶ İsmail Hami (Danışmend) tarafından 10 Şubat 1919 tarihinden itibaren “milli menfaatlerin müdafaası” amacıyla yayımlanmaya başlayan *Memleket* gazetesi hakkında bkz. Nejdî Bilgi, “Mütareke Döneminde İsmâil Hâmi (Danışmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, İzmir 1993, s. 127-155.

²⁷ İsmail Hami, “Hamd Olsun”, *Memleket*, nr. 38, 19 Mart 1919, s. 1; İsmail Hami, “İstanbul hem Türklerin hem Müslümanlarındır”, *Memleket*, nr. 39, 20 Mart 1919, s. 1. Ertesi günü yazısında da İsmail Hami, kendisini ziyarete gelen bir Rum’un, tarihi süreçle ilgili görüşlerinin doğru olduğunu ifade ettiğini belirterek kaleme aldığı bir yazıyla benzer düşüncelerini tekrar ifade etmişti. İsmail Hami, “İstanbul’un Çine İlhâkı”, *Memleket*, nr. 40, 21 Mart 1919, s. 1.

²⁸ Mütareke döneminde İngiliz yanlısı siyasi tavrıyla bilinen Said Molla, “İngiliz Muhipler Cemiyeti”nin de kurucularındandı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Damad Ferid Paşa hükümetlerinin destekçisi olan Said Molla, mütarekeden sonra yayımlamaya başladığı *Türkçe İstanbul* gazetesi ile de siyasi fikirlerini ortaya koymaktaydı. Said Molla ve *Türkçe İstanbul* gazetesi hakkında bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, *Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996; Fatih Mehmet Sancaktar, “Mütareke Döneminde Bir İngiliz Taraftarı: Said Molla”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 13, İstanbul, Güz 2005, s. 61-86.

idaresinde kalacak olmasının öneminden ziyade Paris Barış Konferansı'ndan İstanbul'un Türk idaresinde devamı yönünde karar çıkacağına dair alınan duyumlardan kaynaklanmaktaydı. O sırada, İngiltere'nin politik bir hamlesi olarak görülen bu durum karşısında, müttefiklerin kararını savunma kaygısında olan *Türkçe İstanbul* gazetesi açısından karar "siyasette artık adâletin hükümrân olacağını" gösteren bir olay idi ve "yeni bir devrin, mes'ûd bir ahdin küşâdını ihtâr" etmekteydi. İstanbul'un tarihi ve kültürüyle bir Türk şehri olduğu kabul edilmiş ve adaletin tesisi için önemli bir adım atılmıştı.²⁹ Bu yazıdan bir gün sonra kendi imzasıyla kaleme aldığı başyazıda görüşlerini tekrar ifade eden Said Molla'ya göre, karara hem Türkler hem de Rumlar uymak zorundaydılar. Mütareke imzalandığı sırada, İstanbul'un Türklerde kalamayacağına dair bir kanaat olduğunu ve bunun da Türkler arasında mütareke uygulamalarına karşı itirazda bulunanlardan (kast ettiği bu kitle de esas olarak İttihatçılardır) kaynaklandığını³⁰ ifade eden Said Molla, - o sırada görevde bulunan Damad Ferid Paşa Hükümeti'ni işaret ederek - artık hem iktidar hem de kamuoyunun önemli bir kısmının bu yanlıştan uzaklaştığını belirtiyordu. Özellikle İttihatçılar yüzünden Avrupa'nın Türklere karşı var olan galeyanı yumuşatılmıştı. Hükümetin bu konudaki yaklaşımı önemliydi ve bundan sonra da bu şekilde devam edilmeliydi. Müttefik devletlerin kararına rağmen İstanbul hakkında talepte bulunmaya devam eden Rumları eleştirirken de Rumların haksızlığından ziyade, başta İngiltere olmak üzere müttefiklerin kararına ve uygulamalarına yapılan itirazı yanlış buluyordu. Venizelos, İstanbul hakkında farklı kararlar aldırılmayı ve şehrin statüsünü farklı bir şekilde kabullendirmeyi denemiş ancak başaramamıştı. Rumlar da yeni statüyü kabullenmek zorundaydılar. Rumların itirazlarına verdiği cevaplar da hukukun adil olarak uygulandığı görüşünden ve barış antlaşmasının uzamasından duyduğu endişeden kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden Rumları da müttefiklerin kararlarını kabullenmeye davet etmekteydi. Hatta O'na göre, Türklerin daha önce Girit için yaptıkları nümayişlerle bugün Rumların İstanbul için yaptıkları arasında bir fark yoktu.³¹

²⁹ "İstanbul", *Türkçe İstanbul*, nr. 108, 18 Mart 1919, s. 1. İmzasız Başyazı.

³⁰ Mütareke sonrası İttihatçılar ve mütareke şartlarına itiraz eden Türkler arasındaki diğer grupların tavırları yüzünden İstanbul'da Türk idaresinin kaybedilebileceği düşüncesinde *Türkçe İstanbul* gazetesi ve Said Molla ile benzer görüşlere sahip olan bir diğer gazete de başyazarlığını Ali Kemal'in yaptığı *Sabah* gazetesi idi. *Sabah*'ta daha önce imzasız olarak yayımlanan bir yazıda, İstanbul'da mütareke uygulamalarına itiraz eden Türkler yüzünden, oluşan asayiş sorunlarına karşı İtilaf Devletleri'nin polis ve zabıta kontrol altına aldıkları belirtiliyordu. "İstanbul'un Ahvâli", *Sabah*, nr. 10512, 20 Şubat 1919, s. 1.

³¹ Said Molla, "İstanbul Hakkındaki Âmâl", *Türkçe İstanbul*, nr. 109, 19 Mart 1919, s. 1.

“Evvvelki günkü gazetelerde beyân eylediğimiz vechle İstanbul’un bazı takayyüdât dâiresinde bizde kalacağı taayyün edildi. Bu sebebledir ki Rumlar da Venizelos’dan aldıkları emr ile ma’lûm olan ictimâ’larla vaktiyle bizim budalaca “Girid’i isteriz” diye sokak sokak dolaşan adamlarımızın hareketi arasında hiçbir fark yoktur. İki de emr tahtında yapılan tezâhürâtdan ibârettdir. Hususiyle beyânnâmelerinde bu memleketde âmil-i temeddün olduklarını söyleyen Rum vatandaşlarımız, vukû’ât-ı âdiyye-i zâbitayı gözleri önünde bulunduran düvel-i i’tilâfiye polisleri nezdinde bu iddiâlarını te’yid edecek bir delil gösteremezler.”

Türkçe İstanbul’un aynı günkü sayısında yayımlanan bir resimde aktarılan tarihî eserler de İstanbul’un bir Türk şehri olduğunun ispatı olarak gösteriliyordu.³²

İstanbul’un Kimliğinin Korunması ve İmârına Dair Çalışmalar

Rumların İstanbul ile ilgili taleplerine karşılık basında cevap niteliğinde yayınlar devam etmekle birlikte, bu tartışmalarla aynı tarihlerde İstanbul’a dair başka iddialar da gündeme gelmekteydi. Barış konferansında çeşitli defalar gündeme geldiği gibi, İstanbul’un ve boğazların Türklerin elinden alınarak uluslararası bir statüye çevrileceği iddiaları bu sıralarda yeniden basında yer almaya başlamıştı. Basınla birlikte Darülfünun ve çeşitli cemiyetler, İstanbul’u Türk idaresinden çıkaracak böyle taleplere itirazlarını belirtiyorlar, tertip edilen kimi programlarla Türklerin tepkileri dile getiriliyordu.³³

İstanbul’daki Müslüman/Türk kültürüne ait yapılarla tarihî eserlerin korunması ve şehre hâkim olan Türk/İslam kültürüne ait eserlerin tanıtılması için de Türk basınında haber ve öneriler yayımlanmaktaydı. Özellikle Âsâr-ı Atika Encümeni üyelerinden Mehmed Ziyâ ve dönemin meşhur mimarlarından Kemaleddin Beylerin görüşleri alınarak gazetelerde İstanbul’un Türk ve İslam kültürüne ait tarihî eserleri tanıtılmakta, birçok gazetede bu kişilerin konuya dair makaleleri yayımlanmaktaydı. Bu tür haberler, Millî Mücadele yanlısı basın tarafından, 16 Mart 1920’de İstanbul’un resmen işgali sonrası dahi sürdürülerek şehrin Türk/İslam

³² “Türk ve İslâm abideleriyle müveşşah olan ve İstanbul’un hey’et-i umûmiyyesine yüksekten bir bakış süretiyle yapıdırılan şu yukarıdaki resmi görenler, elbette iman ederler ki İstanbul yüzlerce senelerden beri Türk ve İslâm yaşamış, Türk ve İslâm memleketidir. Şimdi bu memleketde âmil-i temeddün olduklarını iddia edenlerin bu iddiâlarını tekzi için Mimar Sinanların, Mimar Kasımların, emsâli Türk mi’mârlarının İstanbul’daki âsâr-ı medeniyyesini görmek kâfidir.”, **Türkçe İstanbul**, nr. 109, 19 Mart 1919, s. 1.

³³ M. Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken – Mondros Mütarekesi’nden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 70-71.

kimliğine vurgu yapılmaya devam edilecekti.³⁴ Hatta *Memleket* gazetesi *Tarihî Abidelerimiz* başlıklı bir köşe açarak, Kemaleddin Bey'in hazırladığı yazılarla İstanbul'da bulunan Türk/İslam eserlerini detaylı olarak sayfalarına taşıyacaklarını açıklamıştı. Gazetede böyle bir alana gereksinim duyulmasının gerekçesini ise *Memleket* şu şekilde izah etmekteydi: “*Pây-tahtımızı ve tarih-i millîmizi tezyîn ve din ve ırkımızın şan ve şeref-i ezeli ve ebedisini bütün cihâna i'lâ ve tebyîn eden âsâr-ı mi'mâriyye ve abidât-ı medeniyyemizi ve bu münâsebetle birçok ihtiyâcât-ı umrânîyyemizi ilmî bir nazarla tedkik ve teşrîh için gazetemizde bir fasl-ı mahsûs açıyoruz.*”³⁵

Ayrıca Türk basını, İstanbul'da Türk ve Müslüman nüfusun oranının çoğunluk oluşturduğunu gösteren nüfus istatistikleri yayımlamaya da devam ediyordu. 1919 yılı başlangıcında İstanbul'un son nüfus istatistiği olarak yayımlanan verilere göre İstanbul'un toplam nüfusu 983.358 idi ve bunun 608.884'ünü Müslümanlar oluşturmaktaydı.³⁶ Bununla beraber gazeteler uzun süre – önceki dönemlere nazaran – oransal olarak İstanbul'un Türk ve Müslüman nüfusundaki azalmaya işaret eden yayınlar yapmışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz neticelerinden olarak genç nüfusun mühim bir oranda kaybıyla birlikte, bu durumun da yansımaları olarak, ölüm oranları artmakta ancak doğum azalmaktaydı. Nüfusun genelinde görülen bir durum olmakla birlikte bu ters orantı, göçlerin de etkisiyle en fazla Müslümanları ve Türkleri etkilemekteydi.³⁷

Diğer taraftan Şehremaneti, İstanbul'un özellikle Müslüman mahallelerinin imar ve iskânıyla ilgili çalışmalar yapmak için uğraşmaktaydı. Daha önce İstanbul'un yolları, mahalleleri ve diğer önemli merkezleri ile civarı hakkında bir rehber ve harita çalışması başlatılmıştı. Hazırlanan haritalar sonradan genişletilmeye çalışılarak, İstanbul'un zamanla genişlemesi ile yeni yerleşimlerin nasıl bir şekil alacağı tespit edilmeye

³⁴ Muhâfaza-i Âsâr-ı Atika Encümeni A'zâsından Mehmed Ziyâ, “Şehrimizi İ'mâra Çalışırken Biraz da Millî Düşüncelerde Bulunalım: Sultan Ahmed Câmî'-i Şerîfi”, *İleri*, nr. 685, 5 Aralık 1919, s. 5-6; Mehmed Ziyâ, “Eski ve Yeni İstanbul”, *İkdam*, nr. 8341, 4 Mayıs 1920, s. 3.

³⁵ “Abidât-ı Tarihiyyemiz” – “I- Ayasofya Câmî'î”, *Memleket*, nr. 71, 21 Nisan 1919, s. 1.

³⁶ “335 Senesine Aid İstanbul Nüfus İstatistiği – İstanbul Nüfusunun Kahir Ekseriyeti İslâmlardadır”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2713, 2 Mayıs 1919, s. 1.

³⁷ Şehrin nüfusundaki genel azalma ve ölüm oranlarının doğumdan yüksekliğine işaret eden yayınlar Millî Mücadele yanlısı veya muhalifi ayırtetmeksizin basının genelinde mütareke süresince devam etmişti. Örnek olarak zikredilen şu haberlere bakılabilir. “Elîm Bir İstatistik”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2835, 6 Eylül 1919, s. 2; “İstanbul'da Vefeyâtın Yekûn-ı Müdhîşi – Dört harb senesinde günden güne artarak vefeyât iki misli tezâyüd etmiştir.”, *İkdam*, nr. 8193, 3 Aralık 1919, s. 1; “İstanbul Nüfusunun Tenâkus-ı Feci'î”, *İkdam*, nr. 8199, 9 Aralık 1919, s. 1; “Sekiz Sene Zarfında Şehrimizde (167.283) Nüfus Gâib Etdik”, *Peyâm-ı Sabah*, nr. 10939, 27 Nisan 1920, s. 3.

çalışılmış, “Eski İstanbul” ve “Yeni İstanbul” şeklinde yapılan harita çalışmalarıyla şehrin görünümünün düzenli bir şekilde ilerlemesi için hazırlıklar yapılmak istenmişti.³⁸ Şehirdeki nüfus artışıyla birlikte yerleşimin yayılması yeni mahalleler ortaya çıkarırken, önceki yerleşimlerin de eski kimliklerini kaybettiği düşünülmekteydi. Hatta Midhat Cemal’e göre bu durum mütarekeden on yıl öncesine, Meşrutiyet’in ilânına dayanan bir sorundu. “Her mahallesi bir hüviyet olan İstanbul”, Meşrutiyet sonrası daha karışık bir nüfus ve yerleşim haline dönüşmüştü. Hâlâ belli semtler belli kimlikleri temsil etmekle beraber önceki dönemlerde var olan yapılanma kaybedilmiş, şehir bir “kül yığınınna” dönmüştü.³⁹

Bir taraftan Paris’te barış görüşmeleri devam ederken diğer taraftan Türk kamuoyu da İstanbul’a yönelik beklentilerini yoğun bir şekilde dile getirmekteydi. Bu ortamda hükümetin ve şehir idaresinin de mümkün olduğunca şehrin imarı ile ilgili çalışmalara önem vermeye çalıştıkları anlaşılmaktaydı. Rumların devam eden iddiaları ve İstanbul’daki Rum nüfusun etkin olma çabaları karşısında şehrin Türk ve Müslüman ahalisi ile bu ahalinin yaşadığı bölgelere dair yapılacak çalışmalarla, Rumlara karşı Müslüman/Türk ahalinin ve yaşadıkları bölgelerin düzenlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Böylece şehirdeki Türk ve Müslüman nüfus güçlendirilmek, bu nüfusun göç etmesi engellenmek ve Müslüman/Türk mahallelerini müreffeh bir hâle getirmek hedeflenmekteydi. Bu hususta yapılmaya çalışılan ilk icraat da 1918 yılında şehrin farklı bölgelerinde çıkan yangınlarla zarar gören mahallelerin imarı ve buralarda yaşayan ahalinin bir an önce evlerine dönmelerini sağlamaya çalışmaktı. İstanbul’un içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla yetkililerin bu hususlarda aktif faaliyetler yürütmesi pek mümkün görünmese de en azından Türk kamuoyu bu sıkıntıları gündeme getirerek çalışmaların hızlandırılmasını sağlamaya çalışıyordu.⁴⁰

Yangın mağdurları ile ilgili düzenlemelerin tamamlanması ve ahalinin içinde bulunduğu olumsuz durumlara çözüm arayışları mütareke dönemi sonuna kadar bitmeyecek ve sorun gerçek anlamda çözümlenemeyecekti. Hatta ev sahipleri ve kiracılar arasında yaşanan problemler, her iki tarafın cemiyetler kurarak örgütlenmesine ve İstanbul’daki müttefik temsilcilerin

³⁸ “Yeni ve Eski İstanbul”, **Tasvir-i Efkâr**, nr. 2658, 20 Şubat 1919, s. 1.

³⁹ Midhat Cemal, “İki İstanbul”, **Servet-i Fünûn (Haftalık)**, nr. 1421, 7 Ağustos 1919, s. 257-258.

⁴⁰ Süleyman Nazif, “Mühim Bir Mes’ele”, **Hâdisât**, nr. 127, 7 Mayıs 1919, s. 1; Süleyman Nazif, “İstanbul’u İmâr”, **Hâdisât**, 131, 11 Mayıs 1919, s. 1.

müdahaleleri ile çeşitli hukuki düzenlemelerin getirilmesine kadar varacaktı.⁴¹

Çözülemeyen bu sorun kamuoyunda İstanbul ahalisine yönelik temel endişelerden birisi olmayı sürdürecekti. Yangınlarla evlerini kaybedenlerle birlikte İstanbul'a yapılan göçlerle şehre yeni gelenler – ki bunların çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktaydı – ciddi bir mesken ve yerleşim sorunuyla karşılaşmaktaydılar. Müslümanlar/Türkler şehirden göç etmek zorunda kalırken, yerlerine farklı bölgelerden Rumların gelip yerleşmeye başladıklarına dair haberler kamuoyunun en çok üzerinde durduğu mevzular arasındaydı. Dolayısıyla 1919 yılı içinde şehirdeki mesken sorunu, Türk basınında İstanbul Türklüğü'nün temel problemlerinden birisi olarak yer almaktaydı. Yaz sonlarında hala soruna çözüm bulunamaması, Şehremini Cemil Paşa ile birlikte İstanbul idaresine karşı eleştirileri artırmıştı. “İstanbul şehri ve halkının istikbâli için” bu konuya özel önem verilmesi isteniyordu. *Memleket* gazetesi, şehrin bu temel sorununun çözülmemesi “İstanbul'un istikbâlini ye's ile der-pîş etmemize sebep oluyor” diyerek, özellikle İstanbul'un Türk ve Müslüman semtlerinin içinde bulunduğu kötü duruma dikkat çekiyor ve şehirle ilgili esas endişeye şöyle işaret ediyordu: “*Haliç'in ayırdığı iki beldeyi mukâyese ediniz; ancak ondan sonra kendinize teveccüh eden ilk vazîfeyi ta'yîn ve ifâ edebileceksiniz ...*”⁴²

Basın, ilerleyen günlerde bu sorunu daha açık ve sert bir şekilde “İstanbul Türklüğü için bir endişe” olarak dile getirmeye başlayacaktı. Sorunun çözülmemesinin İstanbul'da Türklere ait toprak kalmamasına neden olacak derecede tehlikeli olduğu düşünülüyordu. Evsiz kalan Türklere, yangından daha az zarar gören ve mülkleri bulunan gayrimüslimler fahiş fiyatlarla ev kiralamak istiyorlardı. Parası olanlar bu evleri kiralyor; maddi gücü olmayan Türkler çadırlarda yaşamaya çalışıyor, kimisi cami, okul veya medreselere sığınıyor; en önemlisi ise aralarından büyük bir çoğunluğu mecburen şehirden ayrılmak zorunda kalıyorlardı. Şehremaneti'nin, ahaliyi kış bastırmadan yapılacak geçici barakalara yerleştirme çalışmalarına basında itiraz ediliyor ve bu çözümün göçe engel olmayacağı belirtiliyordu. Kalıcı ve kesin çözümlerle Müslüman/Türklerin İstanbul'dan göçü engellenmeli, hayatları garantiye alınmalıydı. “İstanbul Türkü şehirde hakikaten meskûn bir hâle getirilmeli” idi: “*Bed-baht İstanbullu asırlardan beri ekmeğini verdiği nankör komşularının kurbanı oluyor. Kendisinin tevekkülü devâm etdikçe düşmanının alçakça kasdları tevâlî ediyor. Hicret*

⁴¹ Safiye Kıranlar, “Mütareke İstanbul'unda Konut Sorunu (1918-1922)”, **Metu Journal of the Faculty of Architecture**, Vol.: 32, No.: 2, 2015, s. 99-116.

⁴² “İstanbul Şehri”, **Memleket**, nr. 182, 12 Ağustos 1919, s. 1. İmzasız Başyazı.

başladı. Yersizlik, yurdsuzluk sefâlete meydan açdı. Yakın bir günde – maâz-Allah – İstanbullu Türk güzel pâ-y-tahtında bir kariş topraksız kalacak!”⁴³

Bu tartışmalar mütareke dönemi sonlarına kadar bitmeyecekti. Türk mahallelerinin düzenlenip evsiz kalanlara ev verilmemesi, Türk kamuoyu tarafından Türklerin özellikle şehirdeki etkin gayrimüslim unsur olan Rumlar karşısında güçsüz kalmalarının nedenlerinden birisi olarak görülmeye devam edecekti. Sonraki yıllarda da Türklerin devam eden sıkıntılarına karşılık, Atina Bankası'nın verdiği düşük faizli krediler sayesinde Rumların Müslümanların evlerini satın alarak şehirde güçlenmeye devam ettiklerine dair haberler (kimi zaman spekülasyon olarak kalsa da) Türk basınında ve ahalide var olan endişe ve gerginlikleri artıran unsurlardan olacaktı.⁴⁴ Hatta Türk basını, İstanbul'da emlak alım satımının Türkler/Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki oranlarına dair istatistikleri takip etmeye çalışarak, Türklerin şehirde emlak sahibi olmalarının sağlanmasına dair yayınlar yapmayı mütareke dönemi boyunca sürdürecekti.⁴⁵

İstanbul'un Türk Yönetiminde Kalması Kararına Dair Tartışmalar

Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair sürdürülen tartışmaların ana noktalarından birisi İstanbul meselesiydi. İstanbul ve boğazlar meseleleri birarada değerlendirilmekteydi. Sevr Antlaşması ile görüşmeler yazılı bir metin halinde onaylanana kadar İstanbul ve boğazlara dair tartışmalar konferansın temel konuları arasında yer almayı sürdürecekti. Şehrin coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle bir an önce Türk idaresinin sonlandırılması düşüncesini uygulamanın çok kolay olamayacağı, müttefikler tarafından kısa sürede anlaşılmıştı. Stratejik konumu ile birlikte İslam halifeliğinin merkezi olması, Türk idaresinden alınması durumunda Türk ve İslam dünyasının böyle bir şehrin kaybı karşısında gösterecekleri tepkinin hesaplanması gerekliliği, müttefik devletlerin her birinin ayrı ayrı şehre egemen olma hedefleri, İstanbul'un geleceğiyle ilgili savaş sonrası müttefiklerin sert ve radikal tutumlarını yumuşatmalarını sağlayan etkenler olacaktı.⁴⁶

⁴³ “Büyük Tehlikeden Nasıl Kurtulabiliriz?” – “Bugünkü bahâne yarınki bahâneyi doğurur – Baraka yapmakla paramızı isrâf etmiş oluruz – Bir dakika geçirmeden İstanbulunun yuvasını kurmalı – Türklük, Encümen-i Âli'den azm ve sür'ât bekliyor”, **Türk Dünyası**, nr. 22, 17 Eylül 1919, s. 1.

⁴⁴ Safiye Kıranlar, **a.g.m.**, s. 103.

⁴⁵ “İstanbul'da Emlâk”, **İkdam**, nr. 8328, 21 Nisan 1920, s. 2.

⁴⁶ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 73-74.

Dolayısıyla mütarekenin hemen ertesinde İngiltere'nin ve İstanbul'daki işgal yönetiminin benimsedikleri, Türkleri bir an önce İstanbul'un idaresinden uzaklaştırmak düşüncesi konferansın başladığı dönemlerde değişmeye başlamıştı. İngiltere ve Fransa arasında şehrin idaresine hâkim olmak düşüncesindeki rekabetle birlikte İngiltere'nin özellikle Müslüman sömürgelerine yönelik endişeleri bu değişimi etkileyen unsurlardı. Ayrıca Paris'te bulunan İngiliz heyetince sunulan bir rapor İstanbul'da yeni bir devlet kurmanın çok zor olduğunu belirtmekteydi. "Türklerin İstanbul'dan çıkarılması halinde, şehirde iyi bir idare kurulması, düzen ve sükûnetin sağlanması sorumluluğunu büyük devletlerden birinin üstlenmesi gerekiyordu. Bu da İstanbul'da bir manda idaresi kurulmasını gerekli kılıyordu." Ayrıca İstanbul'un boğazlardan elde edilecek maddi imkânlar dışında geliri yoktu, şehrin ihtiyaçları dışarıdan temin ediliyordu. Şehrin güvenliğinin sağlanması da başka bir sorundu. İngiltere'yi en çok endişelendirense sömürgelerindeki Müslümanlardan gelebilecek tepkilerdi.⁴⁷

İngiltere'nin Hindistan Genel Valisi E. S. Montagu'nun Hindistan Müslümanlarının gelişmelere yaklaşımları ve bu çerçevede dile getirdiği kendi görüşleri, İngiltere'nin tavır değişikliğine etki eden unsurlardan idi. Montagu'ya göre, "(İngiltere) ne Avusturya-Macaristan'ı yok etmek ne de Türkiye'yi, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu zengin ve verimli Anadolu ve Trakya topraklarıyla başkentinden mahrum etmek için savaşmaktaydı." İstanbul'un Türklerden alınması, İngiltere'nin sadece Hindistan'da değil tüm Ortadoğu'daki konumuna zarar verecek önemli gelişmelere neden olacaktı.⁴⁸

İngiltere bir süre sonra, Hindistan Genel Valisi'nin görüşlerini de dikkate alarak, Hindistan Müslümanlarının göstereceği tepkiyi azaltmak, sömürgelerindeki Müslümanlarla sorun yaşamamak için İstanbul'un uluslararası bir idare altında Türklerde kalmasını kabullenmişti. Ancak İngilizleri endişeye sevk eden tek sebep bu olmadığı gibi yaşanan gelişmeler ve tepkiler dikkate alınarak, İstanbul'un Türk idaresinde bırakılmasının daha doğru olacağı düşünülmeye başlanmıştı. Paris'te yapılan görüşmeler sırasında farklı şekillerde gündeme getirilmekle beraber İngilizler, İstanbul'un Milletler Cemiyeti himayesinde uluslararası bir devlet statüsüne getirilmesi önerilerini resmî olarak Şubat-Nisan 1920 tarihlerinde Londra'da toplanan konferansta dile getirmişlerdi. Bu sırada Anadolu ve İstanbul arasındaki rekabet şiddetlenmiş ve Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Milli kabul

⁴⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 317-319.

⁴⁸ Hazal Papuççular, "For the Defence of the British Empire: Edwin Montagu and the Turkish Peace Settlement in a Transnational Context", *Journal of Anglo-Turkish Relations*, Vol: 1, No: 2, (June 2020), s. 34.

edilmişti. İngilizlerin önerisine Fransızlar, kurulacak uluslararası statünün sonradan İngiliz hâkimiyetine devredileceği endişesiyle karşı çıkıyorlardı. Fakat gelişen Milli Mücadele hareketi, diğer sebeplerle birlikte müttefikleri endişeye sevk etmekteydi. Bu yüzden kendi aralarında anlaşmazlığa sebebiyet verecek bir statü yerine, barış antlaşmasına riayet etmek koşuluyla İstanbul'un Osmanlı yönetimine bırakılmasının daha doğru olacağı düşünülmüş ve bu konuda uzlaşmaya varılmıştı. Ancak Türkiye'de yaşanan gelişmeler, kısa süre sonra İstanbul'un resmen işgali için gerekçe olarak kullanılacaktı.⁴⁹

Paris ve Londra'da devam eden görüşmelerde İstanbul'a dair bu gelişmeler yaşanırken Türk kamuoyunda, - 1919 yılı içinde sürekli olduğu gibi - şehrin yapısıyla ilgili olarak Türk yetkililere öneri ve eleştiriler ile basındaki farklı görüş ve grupların Rumlara yönelik tepkileri devam etmekteydi. İngiltere'nin değişen tutumu çerçevesinde Paris Barış Konferansı'nda müttefiklerin İstanbul'un Türklerde kalmasını kabul edeceklerine dair alınan bazı haberler, Rumlar arasında ciddi itirazlara neden olmuştu. İstanbul Rumları, patrikhane ve Rum ileri gelenleri arasında bu itirazlar uzun süre devam edecekti. Rum kamuoyu, Paris Barış Konferansı'nda, esas itibarıyla İstanbul'un "ehemmiyet-i İslâmiyyesi nazar-ı dikkate alınarak", şehrin "Osmanlı başkenti" olarak devamının kabul edildiğine dair haberler aldıklarını ve bu haberleri kabul edilemez gördüklerini ifade ediyorlardı. Kilise yetkilileri ve önde gelen Rumlar da itirazlara dâhil olanlar arasındaydılar. Kendisi zaten Rumların taleplerini ileterek Venizelos'un heyetinde yer almak üzere Paris'te bulunan Rum Patrik Vekili Dorotheos Mammelis ile Meclis-i Mebusan'ın eski mebuslarından Harisiyos Vamvakas⁵⁰, gazetelere verdikleri beyanatlarla bu haberlere itirazlarını ve İstanbul hakkındaki iddialarını sürdürdüklerini belirtmişlerdi. Dorotheos Mammelis, "hukuk-ı tarihiyye ve ırkiyye nazariyesiyle Türk idaresinde Rumlar için imkân-ı hayat olmadığını" söylerken, Harisiyos Vamvakas da konferanstaki temsilcilerin İstanbul'un "ehemmiyet-i İslâmiyyesi"ni kabullenmelerine itiraz etmiş ve İstanbul'un İslamiyet açısından önemli bir şehir olmadığını iddia etmişti. Bu itirazları eleştiren bir yazı kaleme alan İsmail Hami Bey, öncelikle Dorotheos'un iddialarının zaten şehrin kimliğiyle ilgili olmadığını, hatta Rumların Türk idaresinde kalmak istemediklerini ifade ederken aslında şehrin Türklüğü'nü

⁴⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 319-322.

⁵⁰ 1908 ve 1912 seçimlerinde iki kez mebus olarak Meclis-i Mebusan'a girmiş olan Harisiyos Vamvakas'ın mebusluk dönemindeki faaliyetleri hakkında bkz. Nilüfer Erdem, "Harisiyos Vamvakas'ın Osmanlı Milletvekili Olarak Etkinliği", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 9, Sayı: 17, Ankara, Bahar 2013, s. 43-56.

de dile getirmiş olduğunu belirtmişti. Şehrin mevcut durumu da nüfus istatistikleri de Türk idaresinin devamının haklılığını göstermekteydi: *“İstanbul şehri tarihin hiçbir devrinde Yunanistan’a tâbi’ olmadığından ve bil-akis dört yüz seksen senedir Türk idaresi altında bulunduğundan, her halde bugünkü Osmanlı statükosunun ibkasından başka çare kalmaz! İrk itibariyle de İstanbul’un Türk şehri olduğu resmî istatistiklerden sarf-ı nazar, hatta ecnebi ihsâ’iyyâtıyla da ma’lûmât-ı ibtidâiyye zümresine dâhil olduğundan, yine Osmanlı idaresinin ibkasından başka çare yoktur!”*

Harisiyos Vamvakas’ın, “İstanbul’un ehemmiyet-i İslâmiyyesi olmayan bir şehir” olduğunu iddia etmesi ile ilgili olarak da İsmail Hami, Vamvakas’ın İslamiyet ile ilgili bir söz söyleyemeyeceği gerçeği bir yana İstanbul gibi bir şehrin İslam açısından önemli olmadığını ifade etmenin komik olduğunu belirtmişti. Fatih Camii’nden başlayarak ve yine o Camii’nin cümle kapısı üzerinde yazılı olan Hadis-i Şerif’i okuyarak İstanbul’a bir baksa Vamvakas Efendi sözlerinin ne kadar gülünç olduğunu herhalde anlar, İslamiyet için İstanbul’un ne demek olduğunu kavradı.⁵¹

Konferanstaki gelişmeler ve batı basınından alınan haberlere dayanarak İstanbul’un Osmanlı Devleti’nin başkenti olarak kalması konusunda uluslararası kamuoyunun desteğini aldığı düşünün Türk kamuoyu, en azından şehrin idaresinin Türkler’de kalacağı düşüncesiyle rahatlamıştı. Paris Barış Konferansı’nda İstanbul’un statüsüyle ilgili gündeme gelen son düşünce, Amerika tarafından da desteklenmekteydi. Amerikan Hükümeti tarafından doğu sorunları ile ilgilenmek üzere oluşturulan özel heyet, İstanbul’un Osmanlı Devleti’nin başkenti olarak kalmasının, özellikle hilafet merkezi olması sebebiyle yerinde bir karar olduğunu açıklamıştı.⁵² *İkdam* gazetesinin naklettiğine göre İngiltere’de yayımlanan *Times* gazetesinde çıkan bir yazıda da İstanbul’un nüfus çoğunluğunu Türklerin ve Müslümanların oluşturduğu vurgulanmakta, özellikle Yunanistan’ın ihtiraslarıyla İstanbul’a yönelik taleplerinin bu gerçeği gizleyemeyeceği belirtilmekteydi. Venizelos’un barış konferansında İstanbul’a dair dile getirdiği görüşlerin çoğunun gerçeği yansıtmadığı da ifade edilmekteydi. Dolayısıyla Amerikan Hükümeti’nin İstanbul’un Türk idaresinde kalmasını desteklediklerine dair görüşlerine benzer söylemler İngiliz kamuoyunda da görülmekteydi. Ancak bu tavır ve düşünceler Türkiye üzerinde kurulmak istenen “manda” idaresiyle ilgili gelişmelerin yansımasıydı. Türk kamuoyunda da manda idaresiyle ilgili yoğun tartışmalar yaşanmaktaydı.⁵³

⁵¹ İsmail Hami, “İstanbul’un Ehemmiyet-i İslâmiyyesi”, *Memleket*, nr. 123, 12 Haziran 1919, s. 1.

⁵² “İstanbul ve Hilâfet”, *İleri*, nr. 10651, 11 Temmuz 1919, s. 1.

⁵³ Türk kamuoyunda manda tartışmaları, manda talebinin nedenleri ve konuyla ilgili gelişmeler için bkz. Öztoprak, *a.g.e.*, s. 51-61; Kocabaşoğlu – Akan, *a.g.e.*, s. 56-61.

Özellikle Amerika, bu tarz yaklaşımlarla Türkiye'yi Amerikan mandasına ikna etmek hedefindeydi. İngiltere'de de hala İstanbul üzerinde İngiltere tarafından kurulacak bir idare hedefinden vazgeçmeyenler olduğu anlaşılmaktaydı. *İkdam*'ın naklettiğine göre *Times*'ın bu konudaki görüşü şöyleydi: "Türkler diyorlar ki; bizi herhangi bir şekilde kontrol altında olursa olsun İstanbul'da bırakınız, hiç olmazsa kendimize bir tarîk-i terakki ve inkişâf bulmak imkânına mâlik olalım."⁵⁴

Bu gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla batı kamuoyunun önemli bir kısmı tarafından, Türklerin bundan sonraki hayat ve gelişimleri için İstanbul'un Türk idaresinde kalmaya devam etmesi gerektiği şeklindeki talepleri, bir manda idaresinin kabulü olarak değerlendirilmekteydi. Ayrıca Paris Barış Konferansı tarafından Suriye ve Filistin ahalisinin nasıl bir idare arzuldıklarını tahkik amacıyla bölgeye gönderilen bir Amerikan Heyeti de o bölgedeki çalışmalarını tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmişlerdi. Henry C. King ve Charles R. Crane'in başkanlıklarında çalışan heyet, King-Crane heyeti olarak da bilinmekteydi ve İstanbul'dan dönüşleri sonrası "King-Crane Raporu" olarak bilinen meşhur raporlarını yazmışlardı. Rapor, bölgenin idaresi için en iyi çözümün "Amerikan Mandası" olduğunu ifade etmekteydi.⁵⁵

Türk kamuoyu bu tür heyetlerin çalışmalarından ümitvâr olmakla beraber, konferanstaki gelişmeler, İstanbul Türkler'in başkenti olarak kalsa dahi nihai barış antlaşmasının Osmanlı Devleti'ne tam bir özgürlük vermeyeceğini göstermekteydi. Trakya meselesi, mali konularda yapılmak istenen yaptırımlar ve gayrimüslim unsurların taleplerine yaklaşımlarla, "bu memlekette Türk diye bir unsurun varlığından tereddüd etmekten başka çare kalmamakta" idi. Bu yüzden İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalması kararının, İstanbul ile birlikte Türk milletinin adil bir

⁵⁴ "İstanbul'da Türkiye Hakk-ı Hâkimiyetinin İdâmesi Lüzûmuna Dâir Times Gazetesinin Gayet Mühim Bir Makalesi", *İkdam*, nr. 8060, 19 Temmuz 1919, s. 1.

⁵⁵ King-Crane Raporu olarak bilinen meşhur raporlarında Amerikan Heyeti, Türkiye ve Suriye'nin tamamında bir Amerikan Mandası teklif etmişti. Ancak bir süre sonra Amerika, Paris Barış Konferansı'ndan çekildiği için bu teklif konferansta ele alınamamıştı. Heyetin İstanbul'daki çalışmaları ve o sırada kamuoyundaki tartışmalar hakkında bkz. Hasan Türker, "İstanbul Basımında King-Crane Heyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XVIII (Özel Sayı), İzmir 2018, s. 187-219. Heyetin genel çalışmaları ve hazırladıkları rapor hakkında ayrıca bkz. Memet Yetişgin – Toroshan Özdamar, "Mütareke Döneminde Osmanlı Topraklarında Manda Kurulmasına Yönelik Komisyonlar: King-Crane Komisyonu'nun Faaliyetleri ve Raporu", *Mondros Mütârekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu – Mütârekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt: II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2019, s. 685-712.

yönetime sahip olacakları anlamına gelmediği kısa süre içinde net olarak anlaşılacak ve kamuoyunda genel anlamıyla barış antlaşmasının içeriğine karşı eleştiriler görülmeye başlanacaktı.⁵⁶

Özellikle Trakya'da sınırların belirlenmesi ve o bölgede yaşayan Türkler'in durumları ile ilgili olarak konferansta yaşanan tartışmalara dair basında yer alan haberler, Paris Barış Konferansı'nın genel anlamıyla yeniden bir "Türk" ve "Türkiye Meselesi" ortaya çıkaracağı şeklinde yorumlanmıştı. Buna rağmen, konferansın nihayetinde Türkiye'nin haklılığının görüleceğini ve toprak bütünlüğünün korunacağını düşünenler de vardı.⁵⁷

İstanbul'un geleceği tartışmaları ile birlikte yürütülen diğer bir ana konu da boğazlar meselesiydi. Boğazların tamamen serbestliğinin sağlanması yanında, boğazlar bölgesinde uluslararası kontrol talepleri, doğal olarak İstanbul'un geleceğine dair tartışmalarla birarada ele alınmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa da kendisiyle yapılan bir mülakatta, İstanbul'un güvenliği sağlanmak şartıyla boğazlardan serbest geçiş konusunun sağlanması gerektiğini ifade etmişti. Ancak boğazlarda uluslararası kontrol veya İstanbul'un Türklerden alınması talepleri Paşa'yla yapılan mülakatta gündeme gelmediği gibi, Paşa bu hususları hatırlatarak görüş dahi belirtmemişti.⁵⁸

Milli Mücadele muhalifi gazeteler ise barış antlaşmasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunacağına neredeyse emin gibiydiler. Bu emin olma durumu ve toprak bütünlüğünün sağlanacağı düşüncesi aslında "manda" fikrinin savunulmasından ve Türkiye'nin bir manda idaresini kabul etmekten başka çaresinin olmadığını kabullenmekten kaynaklanıyordu. İlk dönemlerde bu durumu açıkça ifade etmese de örneğin *Peyam*'a göre; Amerikan heyeti barış konferansına olumlu görüş belirtirse İstanbul kesin olarak Osmanlı başkenti olarak kalacağı gibi genel olarak Türkiye hakkında olumlu bir barış hazırlanacaktı.⁵⁹ Bu ifade "Amerikan mandası" fikrinin kabul edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktaydı. Manda teklifleri, Yunan ordusunun Anadolu'dan geri çekilmesi ve Yunanistan'ın Anadolu'ya hâkim olmasının engellenmesinin yolu olarak öne sürülüyordu. Milli Mücadele destekçisi Türk basınına yansıyan çeşitli haber ve yorumlarda da görüleceği üzere Amerika'nın Türkiye'ye nasıl bir

⁵⁶ İsmail Hami, "Anadolu İmparatorluğu", *Memleket*, nr. 153, 14 Temmuz 1919, s. 1.

⁵⁷ Nebizâde Ahmed Hamdi, "Türk Mes'eleleri", *Türk Dünyası*, nr. 2, 22 Ağustos 1919, s. 1; Nebizâde Ahmed Hamdi, "Türkiye'nin Bekası", *Türk Dünyası*, nr. 12, 1 Eylül 1919, s. 1.

⁵⁸ "Mustafa Kemal Paşa ile Bir Mülakat", *İleri*, nr. 644, 25 Ekim 1919, s. 8.

⁵⁹ "İstanbul ve Türkiye Mukadderâtı", *Peyam*, nr. 272, 31 Ağustos 1919, s. 1.

mandaterlik önereceğine dair tartışmalar yaşanıyor, Amerikalı yetkililer ve Amerikan kamuoyunun bu konudaki görüşlerine yer veriliyordu. Yaygın olan görüş; “Amerika’nın İstanbul, Anadolu’da Türklerin yaşadığı bölgeler ve Ermenistan (Doğu Anadolu kastedilerek) olmak üzere üç bölgeyi birlikte himaye etme” arzusunda olduğu idi. Hatta Amerika kamuoyunun bunu bir mandaterlik olarak değil bir dost himaye ve kontrolü olarak gördüğü ifade edilmekteydi.⁶⁰ Bu himaye idaresinde ise İstanbul en önemli merkez olmakla birlikte aynı zamanda tüm bölgenin idarî başkenti olacaktı. Örneğin ABD’nin eski İstanbul Büyükelçisi Morgenthau’nun Türkiye’deki manda teklifleriyle ilgili görüşüne yer veren *Peyam*, Morgenthau’nun da Türkiye’yi; İstanbul, Türklerin meskûn olduğu Anadolu toprakları ve Ermenistan olarak üç kısım şeklinde değerlendirdiğini belirtiyordu. İstanbul’u “Şark’ın ve Balkanların Washington’u” olarak değerlendiren Morgenthau, “orada biraz daha fazla kalabileceklerini”, Amerikan mandasının İstanbul merkezli olarak bölgenin rahat idaresini sağlayacağını belirtiyor ve Türklerin çoğunluk oldukları yerlerde Yunan idaresinin asla söz konusu olmayacağını ekliyordu.⁶¹

Milli Mücadele muhalifi İstanbul basını “manda” fikrini işgalden kurtuluşun çaresi olarak savunurken, özellikle Anadolu Türklerinin bu fikrin zorunluluğunu görmelerine yönelik adımlar atılması gerekliliğini savunuyorlardı. Çeşitli yazılarla Anadolu’nun İstanbul’la birlikte işgalden kurtulmasının yolunun bu fikir olduğu ifade ediliyor, milletin başka çare arayanlara destek vermemesi isteniyordu. Başka çareden kasıt ise Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketi idi. Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra, milletin Kuva-yı Milliye’ye desteğini engellemek adına Anadolu Türklerinin kurtuluşunun İstanbul ile birlikte hareket ederek siyasi çözümler bulmakta olduğu şeklindeki yaygın ve propagandalar artırılmıştı. Ali Kemal’in yazılarından örneklerle bu tür propagandalara bakıldığında; “Anadolu Türk’ü bu vatanın temel direğidir” şeklinde görüntüde milli bir söylemle başlayan, ancak devamında Milli Mücadele hareketini, hem İstanbul’da hem de Anadolu’da Türklüğü yok edecek bir “çete organizasyonu” olarak tanımlayan bir siyasi söylemle karşılaşmaktadır. Klasik Milli Mücadele aleyhtarı söylemlerle ahaliye, ülkeyi savaşa sokan ve yıkımına neden olan İttihatçıların tekrar hükümeti ele geçirmeye çalıştıkları, din ve Padişah düşmanlarına destek vererek

⁶⁰ “Mandater Değil Amca – Bir Amerika Muharriri Amerika’nın Türkiye’nin Amcası Olması Münâsib Olub Olmadığını Araştırıyor”, *Vakit*, nr. 772, 30 Aralık 1919, s. 1; “Amerika ve İstanbul”, *İkdam*, nr. 8230, 10 Ocak 1920, s. 1.

⁶¹ “İstanbul Şark’ın Washington’ı – Morgenthau’ya Nazaran Türkiye’nin İstikbâli”, *Peyam*, nr. 384, 24 Aralık 1919, s. 1.

Türklüğün kurtulamayacağı, İstanbul Hükümeti'nin ve Sultan'ın politikalarına destek verilmesinin zorunlu olduğu şeklinde propagandalar yapılmaktaydı. Manda veya benzeri bir şekilde oluşacak yeni sistemde Anadolu Türklerinin durumu önemliydi çünkü ekonomi ve üretim anlamında da ülkenin canlanabilmesinin yolu Anadolu'dan ve Anadolu Türkleri'nin çalışmasından geçmekteydi. Bu yüzden Anadolu'nun İstanbul'a bağlılığı ve Milli Mücadele hareketine desteğinin engellenmesi zorunluluk olarak görülmekteydi.⁶²

Diğer taraftan Venizelos da İstanbul'un geleceği hususunda Yunanistan'ın ve Rumların devre dışı bırakıldığı çözümlere karşı hamleler yapmayı sürdürüyordu. İngiliz yetkililerden bazıları, Türklere barış şartlarının kabul ettirilebilmesi adına İstanbul veya İzmir şehirlerinden birinin Türk idaresinde kalmasının kabul edilmesinin daha doğru olabileceği şeklinde görüşler de belirtmekteydiler. Bu tartışmaların sürdüğü 1919 yılı Ekim ayında İngiltere'ye giden Venizelos ise İngiliz yetkilileri bu görüşlerin yanlışlığına ikna etmeye çalışmaktaydı. Venizelos'a göre, "Türkler mutlaka İstanbul'dan çıkarılmalıydılar. Bu, hem Türklerin yenilgisini simgeleyecek, hem de onların ilerde tehlike olmalarını önleyecekti." Bir "manda" idaresi üzerinden İstanbul'un Türklere kalmasını kabullenmek de Venizelos'a göre doğru değildi. "ABD bunu üstlenecek durumda değildi. İngilizler istemezdi, Fransızlara da Türkler razı olmazdı. Tek çare, Milletler Cemiyeti'nin atayacağı bir Yüksek Komiser başkanlığında uluslararası bir yönetimdi." Bu ifadeler Venizelos'un mütarekenin imzalandığı dönemde dile getirmeye başladığı fikirlerini savunmayı sürdürdüğünü, uluslararası bir idare ile başlayıp Yunanistan'a devredilecek İstanbul düşüncesini İngilizler üzerinden müttefiklere kabul ettirmeye çalıştığını göstermekteydi. Venizelos, Osmanlı Başkenti'nin Bursa'ya nakli karşılığında Saray ve belli başlı camilerin Türk yönetiminde kalabileceğini de ifade ediyordu. Venizelos'un görüşlerini değerlendiren Lord Curzon'a göre, "Yunan Başbakanı öyle ateşli bir yurtsever ve uzak görüşlü bir siyasetçidir ki, onun asıl amacı ilerde İstanbul ve civarında bir Rum çoğunluğu sağladıktan sonra burayı uluslararası yönetimden kolayca devralıp Yunanistan'a katmaktır."⁶³

⁶² Ali Kemal'in İstanbul ve Anadolu Türklüğü'ne yönelik bu tür propaganda yazılarına örnek olarak bkz. "Anadolu Türkü", *Peyam*, nr. 259, 18 Ağustos 1919, s. 1; "İstanbul ve Anadolu: Baş ve Gövde", *Peyam*, nr. 262, 21 Ağustos 1919, s. 1; "Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir", *Peyam*, nr. 276, 4 Eylül 1919, s. 1.

⁶³ Webb'in bir raporu ve rapor üzerine İngilizler arasındaki yazışmalardan aktaran Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cilt: II – Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 257.

Ancak Venizelos bu hedefine sonraki süreçte de ulaşamayacaktı. İstanbul'da bir Rum çoğunluğu oluşturma çabaları Milli Mücadele sonuna kadar devam edecek ve Türk basınında konuyla ilgili ilerleyen tarihlerde de tartışmalar görülmeye devam edilecekti. İstanbul'a Rum göçleri yoğunlaştırılarak istenen nüfus yapısı oluşturulmak istense de başarı sağlanamayacaktı. Ayrıca Venizelos'un Sevr Antlaşması'nın imzalanması sürecindeki çabalarına karşılık⁶⁴, Sevr'de de İstanbul Yunanistan'a devredilen bir yer değildi. Sevr Antlaşması'nda İstanbul, Türkiye'nin başkenti olarak bırakılmasına rağmen⁶⁵ şehrin bağımsız bir devletin başkenti olarak görülmediği açıktı. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla Sevr Antlaşması ile birlikte Venizelos'un İstanbul'a yönelik beklentileri de tamamen sonlanacaktı.

Sonuç

Mütareke döneminde Yunanistan ve Rumlar hakkında yaşanan olayların büyük kısmında temel aktör Venizelos idi. Aynı zamanda İstanbul Rumları ve Patrikhane üzerinde etkili bir siyasi güce sahip olan Venizelos, patrikhane ve İstanbul Rum basınına kendi politikaları çerçevesinde yönlendirmekteydi. Bu durumu da müttefiklerle olan ilişkilerinde bir baskı unsuru olarak kullanmak istemekteydi. İstanbul'a yönelik hedeflerini hayata geçirmek açısından şehirde sahip olduğu bu etki oldukça önemliydi. İngiliz yanlısı bir politik tavra sahip olan Venizelos, İngiltere ile çatışma anlamına gelebilecek hareketlerden kaçınıyor, siyasi hamlelerini İngiltere'nin beklentilerine uygun bir şekilde yapmaya çalışıyordu. Bu yüzden barış konferansında İstanbul'un Yunanistan'a ilhakına dair açık bir talepte bulunmasa da yürüttüğü

⁶⁴ Sevr'in imzalanması sürecinde Venizelos'un çalışmaları hakkında bkz. Çağla Derya Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 2, İstanbul 2016, s. 307-339.

⁶⁵ Sevr Antlaşması'nın 36. maddesinde İstanbul'a dair hüküm şu şekilde yer almaktaydı: "Tarafeyn-i akideyn-i Âliye iş bu muahede ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla Osmanlı Hükûmeti'nin İstanbul üzerindeki hukuk ve tasarrufâtına hâlel iras olunmaması hükûmet-i müşarünileyha ile zât-ı hazret-i padişahinin şehri-i mezkûrda ikamet etmek ve orada Devlet-i Osmâniye pâyitahtını muhafaza eylemek hususunda serbest bulduklarında müttefiktiler. Maamafih Hükûmet-i Osmâniye bu muahede ile muahedât ve mukavelât-ı mütemmimime ahkâmına bilhassa ırkî ve dinî ve lisanî ekalliyetlerin hukukuna sâdikane bir surette riayet etmekte tecviz-i kusur ettiği takdirde düvel-i müttefika anifüzzikr taahhüdü tadel etmek hakkını sarahaten muhafaza ederler ve Hükûmet-i Osmâniye de bu bapta itihaz edilecek olan kâffe-i mukarrerâta şimdiden mümaşat etmeği taahhüt eyler." Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 544.

faaliyetlerin bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu her kesim tarafından görülmekteydi.

Venizelos'un ve İstanbul Rumlarının faaliyetleri dolayısıyla Türk kamuoyu, İstanbul'a dair endişe ve beklentilerini, Rumları ve Yunanistan'ı eleştirerek dile getirmekteydi. Kamuoyu tarafından Venizelos'un esas amacının anlaşıldığı görülmekle birlikte, İstanbul'un geleceği ile ilgili belirleyici olacak esas aktörler İstanbul'u fiilen işgal altında tutan müttefik devletlerdi. İngiltere'nin onayı olmadan Venizelos'un İstanbul'a dair bir teklifte bulunamayacağı da bilinmekteydi. Müttefiklerin kendi aralarında da İstanbul konusunda anlaşmazlık halinde olduklarının farkında olan Türk kamuoyu, ne İngiltere'ye ne de diğer müttefik devletlere karşı saldırgan bir yayın politikası takip etmeyerek aslında İstanbul'un Türk idaresinde devamını sağlayacak bir çözüme katkı sağlamak istemekteydi. Sansür dolayısıyla istense de müttefiklere karşı ağır eleştiriler getirilemeyeceği aşikâr olmakla birlikte kamuoyu zaten böyle bir tavrın faydalı olmayacağı kanaatiyle hareket etmekteydi. Milli Mücadele muhalifi veya destekçisi gazetelerin tavırlarında farklı amaçlar olsa da İstanbul konusunda benzer söylemler görülmekteydi. İstanbul'a yönelik beklenti ve eleştirilerin Yunanistan ve Rumlar üzerinden yapılması, müttefikler arası çekişmelerin de etkisiyle Türkiye lehine kullanılabilirdi.

Ancak özellikle sonraki süreçte sert şekilde Milli Mücadele muhalifi olacak gazetelerin ve bu gazetelerin yazarlarının, İstanbul'un Türk şehri olduğu şeklindeki yayınlarına ve "milli" söylemlerine dikkat etmek gerekmektedir. "Manda" fikrini savunanlar veya Damat Ferid hükümetlerinin ateşli savunucusu olanlar da dönemin konjonktürü ve o dönemki siyasi gelişmelere bağlı olarak "İstanbul'un Türklüğünü" savunabilmekteydiler. Ortaya çıkan Milli Mücadele hareketine desteği engellemek veya İstanbul Hükümeti'nin elini güçlendirmek gibi hedefleri de içeren bu tür söylemlerin o anki mevcut siyasetin birer parçası olduğunu unutmamak gerekmektedir. Mütareke döneminin karmaşık siyasi yapısı içerisinde Türk basınındaki tarafların duruşları, Milli Mücadele hareketi geliştikçe daha net hale gelecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cilt: II – Son Meşrutiyet (1919-1920)**, Cem Yaynevi, İstanbul, 1992.
- Alexandris, Alexis, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974**, Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992.
- Bozkurt, Abdurrahman, **İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2014.
- Der Yeghiayan, Zaven, **My Patriarchal Memoirs**, (Ermeniceden İngilizceye Çeviren: Ared Mısırlıyan), (Yayına Hazırlayan: Vatche Ghazarian), Mayreni Publishing, Barrington, 2002.
- Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- Gökbilgin, M. Tayyib, **Milli Mücadele Başlarken – Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Güllü, Ramazan Erhan, **Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Kocabaşoğlu, Uygur – Aysun Akan, **Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlısı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Özbey, Mustafa – Hülya Baykal – Tan Baykal, **Basın Yönetiminde Sansür: Mütareke Dönemi Basını**, Minel Yayın, Ankara, 2016.
- Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Yıldırım, Seyfi – Adnan Sofuoğlu, **Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, Köksav Yayınları, Ankara, 2010.

Makaleler

- Bilgi, Nejdet, “Mütareke Döneminde İsmâil Hâmi (Danışmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, İzmir 1993, s. 127-155.
- Demirhan, Hasan, “Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması”, **Asia Minor Studies**, Cilt: 7, Sayı: 2, Kilis 2019, s. 201-219.

- Dilek, Mehmet Sait, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 36, Kış 2013, s. 31-42.
- Erdem, Nilüfer, “Harisiyos Vamvakas’ın Osmanlı Milletvekili Olarak Etkinliği”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, Yıl: 9, Sayı: 17, Ankara, Bahar 2013, s. 43-56.
- Güllü, Ramazan Erhan, “Mondros Mütarekesi’nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 75, Ankara, Kasım 2009, s. 575-605.
- _____, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Kamuoyunda İstanbul’un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları”, **Bozkırın Oğlu: Ahmet Taşağıl’a Armağan**, (Editör: Tuğba Eray Biber), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s. 601-618.
- Kıranlar, Safiye, “Mütareke İstanbul’unda Konut Sorunu (1918-1922)”, **Metu Journal of the Faculty of Architecture**, Vol.: 32, No.: 2, 2015, s. 99-116.
- Köse, İsmail, “I. Dünya Savaşı’nın İlk Gizli Antlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”, **Bilgi – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 89, İlkbahar 2019, s. 1-27.
- Papuççular, Hazal, “For the Defence of the British Empire: Edwin Montagu and the Turkish Peace Settlement in a Transnational Context”, **Journal of Anglo-Turkish Relations**, Vol: 1, No: 2, (June 2020), s. 30-42.
- Sancaktar, Fatih Mehmet, “Mütareke Döneminde Bir İngiliz Tarafarı: Said Molla”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 13, İstanbul, Güz 2005, s. 61-86.
- Tağmat, Çağla Derya, “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 2, İstanbul 2016, s. 307-339.
- Türker, Hasan, “İstanbul Basınında King-Crane Heyeti’nin Türkiye’deki Faaliyetleri ve Mandatlerlik Tartışmaları (1919)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: XVIII (Özel Sayı), İzmir 2018, s. 187-219.
- Yetişgin, Memet –Toroshan Özdamar, “Mütareke Döneminde Osmanlı Topraklarında Manda Kurulmasına Yönelik Komisyonlar: King-Crane Komisyonu’nun Faaliyetleri ve Raporu”, **Mondros Mütârekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu – Mütârekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt: II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2019, s. 685-712.

Sürelî Yayınlar

Atî

Hâdisât

İkdam

İleri

Memleket

Peyam

Peyâm-ı Sabah

Sabah

Servet-i Fünûn (Haftalık)

Söz

Tasvir-i Efkâr

Türk Dünyası

Türkçe İstanbul

Vakit

Yeni Gün

Zaman

Tezler

Sancaktar, Fatih Mehmet, "Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1996.

